

CAPUT TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Prosequitur orationem et preces usque ad vers. 9; inde docet tam Judeos quam gentes ob neglectum sapientie portisse: in sapientia enim sitam esse immortalitatem, salutem et beatitudinem; quare illam a Deo petendam esse, Deumque ut eam homines doceret, esse inearnatum.

Nota: Per sapientiam accipit practicam, scilicet Dei cognitionem, amorem, cultum, id est legis Dei observantiam: hoc enim sapientia in Proverbiis, et omnibus libris sapientialibus significat: ita Theodoretus (1).

1. Et nunc, Domine omnipotens, Deus Israel, anima in angustiis, et spiritus anxius clamat ad te: 2. audi, Domine, et miserere, quia Deus es misericors, et miserere nostri: quia peccavimus ante te. 3. Quia tu sedes in sempiternum, et nos peribimus in ævum? 4. Domine omnipotens, Deus Israel, audi nunc orationem mortuorum Israel, et filiorum ipsorum qui peccaverunt ante te, et non audierunt vocem Domini Dei sui, et agglutinata sunt nobis mala. 5. Noli meminisse iniquitatum patrum nostrorum, sed memento manus tuæ, et nominis tui in tempore isto: 6. quia tu es Dominus Deus noster, et laudabimus te, Domine: 7. quia propter hoc dedisti timorem tuum in cordibus nostris, et ut invocemus nomen tuum, et laudemus te in captivitate nostra, quia convertimur ab iniquitate patrum nostrorum, qui peccaverunt ante te. 8. Et ecce nos in captivitate nostra sumus hodie, quia nos dispersisti in imperium, et in maledictum, et in peccatum, secundum omnes iniquitates patrum nostrorum, qui recesserunt a te, Domine Deus noster. 9. Audi, Israel, mandata vitæ: auribus percipe, ut scias prudentiam. 10. Quid est, Israel, quod in terra inimicorum es? 11. Inveterasti in terra aliena, coinquinatus es cum mortuis: deputatus es cum descenditibus in infernum. 12. Dereliquisti fontem sapientiæ; 13. nam si in via Dei ambulasses, habitasses utique in pace sempiterna. 14. Disce ubi sit prudentia, ubi sit virtus, ubi sit intellectus: ut scias simul ubi sit longiturnitas vitæ et victus, ubi sit lumen oculorum, et pax. 15. Quis invenit locum ejus? et quis intravit in thesauros ejus? 16. Ubi sunt principes gentium, et qui dominantur super bestias, quæ sunt super terram? 17. qui in avibus cæli ludunt, 18. qui argentum thesaurizant, et aurum, in quo confidunt homines, et non est finis acquisitionis eorum? qui argentum fabricant et solliciti sunt, nec est inventio operum illorum? 19. exterminati sunt, et ad inferos descenderunt, et alii loco eorum surrexerunt. 20. Juvenes viderunt lumen, et habitaverunt super terram: viam autem disciplinæ ignoraverunt, 21. neque intellexerunt semitas ejus, neque filii eorum susceperunt eam, a facie ipsorum longe facta est: 22. non est audita in terra Chanaan, neque visa est in Theman. 23. Filii quoque Agar, qui exquirunt prudentiam quas de terra est, negotiatores Merhæ, et Theman, et fabulatores, et exquisitores prudentiæ et intelligentiæ: viam autem sapientiæ nescierunt, neque commemorati sunt semitas ejus. 24. O Israel, quam magna est domus Dei, et ingens locus possessionis ejus! 25. Magnus est, et non habet finem: excelsus et immensus. 26. Ibi fuerunt gigantes nominati illi, qui ab initio fuerunt, statura magna, scientes bellum. 27. Non hos elegit Dominus,

(1) Absoluta enim vers. 8 ad Deum precatione, nunc instituit Propheta admonitionem ad populum sive sapientia vere commendationem factam:

Primo, a damnis illius neglecta, quibus opponit rationem a contrario eventu, multiplicique fructu obedientie, 9-14;

Secundo, a raritate et paucitate illorum qui illam adipiscuntur, et ab ejus pretio præ thesauris majore et divitiis, 16-19;

Tertio, ab illius valore sagacibus hujus sæculi et gentibus omnibus abscondito ac ignoto, 20-23;

Quarto, ab ejusdem dono solis Israelitis præ aliis tam aliunde inelytis, 24-28;

Quinto, ab impossibili viribus humanis ad illam accessu, 29-31;

Sexto, ab auctore et fonte illius Deo, in creatione omnium potentissimo et sapientissimo, et in incarnatione indulgentissimo, 32-38.

neque viam disciplinæ invenerunt: propterea perierunt. 28. Et quoniam non habuerunt sapientiam, interierunt propter suam insipientiam. 29. Quis ascendit in cælum, et accepit eam, et eduxit eam de nubibus? 30. Quis transfretavit mare, et invenit illam? et attulit illam super aurum electum? 31. Non est qui possit scire vias ejus, neque qui exquirat semitas ejus: 32. sed qui scit universa, novit eam, et adinvenit eam prudentia sua: qui præparavit terram in æterno tempore, et replevit eam pecudibus et quadrupedibus: 33. qui emittit lumen, et vadit: et vocavit illud, et obedit illi in tremore. 34. Stellæ autem dederunt lumen in custodiis suis, et lætæ sunt; 35. vocatæ sunt, et dixerunt: Adsumus: et luxerunt ei cum jucunditate, qui fecit illas. 36. Hic est Deus noster, et non æstimabitur alius adversus eum. 37. Ille adinvenit omnem viam disciplinæ, et tradidit illam Jacobi puero suo, et Israel dilecto suo. 38. Post hæc in terris visus est, et cum hominibus cor versatus est.

1. IN ANGSTIIS. — Tunc enim coacta anima ad Deum, quasi unicuique solatium recurrit, et Deus auxilium talibus promittit. Denique proponit hic Synagoga suas angustias et miseras, ut iis Deum ad misericordiam commoveat. Ipse enim dixit, *Psal. XLIX*, 13: « Invoca me in die tribulationis: eruum te, et honorificabis me. » Ita omnes angustias pressi Deum inclamantes ab eo adjuvi sunt. Ita Anna opprobrium sterilitatis depulit, dum flendo et ingemiscendo ad Deum, Samuelem impetravit, *I Reg. I*, 10. Ita David: « Ad Dominum, inquit, cum tribularetur clamavi: et exaudivit me, » *Psal. CXXIX*, 1. Ita Jonas, cap. II, in ventre cæli invocavit Deum: « Cum angustiaretur, inquit, in me anima mea, Domini recordatus sum: ut veniat ad te oratio mea ad templum sanctum tuum, etc. Et dixit Dominus pisci: et evomit Jonam in aridam. » Ita Tobias angustiatos orans cum lacrymis, exauditus est, cap. III, vers. 24.

3. QUA TU SEDES (id est permanes et perduras) IN SEMPERITERNUM, ET NOS PERIBIMUS IN EVUM? — Quasi dicat: Cum tu vitam degas æternam, permittes nos tam cito mori, et perire in æternum? nam per et post hanc vitam continuo tendimus ad mortem æternam, uti scilicet huic sæculo mortui, non amplius eo revertamur. Hoc est quod ait S. Job, cap. XIV: « Homo natus de muliere, brevi vivens tempore, etc. Qui quasi flos egreditur et conteritur, et fugit velut umbra. » Quin et Hippocrates in principio *Definitionum*: « Ars, inquit, longa, vita brevis. » Idem, *epist. ad Damagetum*: « Homo, ait, totus a nativitate morbis est. » Et quid est morbus, nisi via et inchoatio mortis? Idem ibidem: « Homo, ait, dum educatur, inutilis est, et alienum auxilium implorat: dum crescit, protervus est, insipiens, prædago indigens: dum in vigore est, audeat est: dum decreverit, miserabilis, ubi labores suos imprudenter recollit et jacat. » Solon, rogatus quid esset homo, ait: « Putredo est in exortu, bulla in omni vita, esca vermium in morte. » Merito ergo exclamat, et suspirat gemitque Lucretius:

O miseras hominum mentes, o pectora cæca!
Quibus in tenebris vite, quantisque periculis
Degitur hoc ævi quodcumque est!

Audi et Ciceronem, lib. III *Tusc.*: « Theophrastus, inquit, moriens accusasse naturam dicitur, quod cervis et cornicibus vitam diuturnam, quorum id nihil interesset, hominibus, quorum maxime interfuisset, tam exiguum vitam dedisset: quorum si ætas potasset esse longinquior, futuram fuisse ut omnibus perfectis artibus, omni doctrina hominum vita erudiretur. » Eadem fuit querela Aristotelis apud Senecam, lib. *De brevitate vitæ*, cap. I. Accedit quod finis vitæ, puta annus et dies mortis, nobis sint incerti, sed ex improviso nos occupent sicut fur in nocte, uti ait S. Paulus. Quare prudenter monet S. Augustinus, serm. *120 De Tempore*: « Præveniendus est dies qui prevenire consuevit. » Prævenire solet dies mortis homines imperatos, is præveniendus est a prudentibus et suæ salutis amantibus diligenti præmeditatione et preparatione. Ita gentilis Seneca hunc diem preveniebat, ut omnes dies pro extremis haberet; sic enim ait *epist.* 94: « Non me ad eum diem aptavi quem ultimum mihi spes avida promiserat, sed nullum non tanquam ultimum aspexi. » Spes vitæ avida multos promittit annos, coerere hanc spem, non fallit te: singulos dies extremos puta, para te ad mortem, imo ad immortalitatem:

Omnes crede diem tibi diluxisse supremum.

Quocirca recte idem Seneca, *epist.* 113: « Nihil, ait, æque tibi profuerit ad temperantiam rerum omnium, quam frequens cogitatio brevis ævi, et hujus incerti. Quidquid facies, respice ad mortem. » Et Martialis, lib. V *Epigr.*:

Cras te victurum cur dicis, Posthume, semper?

Dic mihi cras istud, Posthume, quando veni?

Quam longe cras istud? ubi est, aut unde petendum?

Numquid quod Parthos Armenisque latet?

Jam cras istud habet Priami vel Nestoris annos.

Cras istud quanti, die mihi, possit eam?

Cras vives, hodie jam vivere, Posthume, serum est.

Ille sapit quisquis, Posthume, vixit heri.

Præclare S. Hieronymus in *Epitaphio Nepotiani*: « Xerxes, ait, ille rex potentissimus, qui subvertit montes, maria constravit, cum de sublimi loco infinitam hominum multitudinem, et innumerabilem vidisset exercitum, flesse dicitur, quod post

centum annos nullus eorum, quos tunc carnebat, superfuturus esset. O si possemus in talem ascendere speculam, de qua universam terram sub nostris pedibus careremus, jam tibi ostenderem totius orbis ruinas, gentes gentibus et regnis regna cellis; alios torqueri, alios necari, alios absorberi fluctibus, alios ad servitutem trahi; hic nuptias, ibi planetum; illos nasci, istos mori; alios affluere deliciis, alios mendicare; et non Xerxis tantum exercitum, sed totius mundi homines, qui nunc vivunt, in brevi spatio defuturos. Vincitur sermo ei magnitudine, et minus est omne quod dicimus. Redeamus igitur ad nos, et quasi e caelo descendentes paulisper nostra videamus. Sentisne, obsecro te, quando infans, quando puer, quando juvenis, quando robuste etatis, quando senex factus sis? Quotidie morimur, quotidie commutatur. et tamen aeternos nos esse credimus. Hoc ipsum quod dicto, quod scribitur, quod relego, quod emendo, quod de vita mea tollitur. Quot puncta notarii, tot meorum damna sunt temporum. Scribimus atque escribimus: transeunt maria epistolae; et findente sulcum carina, per singulos fluctus etatis nostrae momenta minuantur. Solum habemus lucri, quod Christi nobis amore soclamur.

Audi patheticum B. Petri Namiani epitaphium, qui depositus purpura cardinalitia et episcopatu Ostiensi, sponte se ad suam eremum Cavaudulensem, solitudinis et contemplationis desiderio, recipiens, sancte obiit anno Domini 1072. Quod ipsemet sibi composuit:

Quod nunc es, fuimus: es, quod sumus, ipse futurus.
His sit nulla fides, quae peritura videt.
Frustra sinceris praecurrunt, somnia veris.
Succedunt brevis saccula temporibus.
Vivo memor mortis, mo semper vivere possis.
Quidquid adest transit: quod manet, adest venit.
Quae bene providit, qui te nate munde reliquit,
Macta prius carni, quam tibi carne morti.
Calice terrenis praeter, mensura caducis,
Mens repetat proprium libera principium.
Spiritus alta petat, quod praedit fonte, recurrat:
Sub se desinat quicquid in ima gravat.
Sis memor, oro, mei, cineres pius aspice Petri:
Cum pece, cum genuit dic: Sibi parce, Deus.

græce pro sempiternum et ævum, eadem est vox αἰών quasi αἰὼν, id est semper existens, q. d. ait Theodoretus: Tu es æternus, nos temporanei, imo quasi nullius aevi. Nam tibi competit vita æterna, nobis laterius et mors æterna; tu vivis in æternum, nos morimur et perimus in æternum; tibi adest αἰών sive ævum vite, nobis ævum mortis: semel enim mortui huic vite, amplius ad eam non redibimus in æternum. Miserere ergo, o Æterne, mortualem et mortalitatis nostræ: hæc enim tam fragilis est, ut sicut a vita sua, ita et recto et virtute quotidie decidat et peccet: nos ergo valde egemus tua misericordia, cum tu non egeas nostra miseria; valet multum ad impetrandam miseri-

cordiam, et petentis infirmitas, et ejus a quo postulatur celebrata facultas. Sic Psalms ait, Psalm. cii, 13: « Quomodo miseretur pater filiorum, miserus est Dominus timentibus se: quoniam ipse cognovit figmentum nostrum. Recordatus est quoniam pulvis sumus. » Ita Maldonatus.

4. AUDI NUNC ORATIONEM MORTUORUM ISRAEL. — V scilicet Abrahæ, Isaac, Jacob, et aliorum sanctorum patriarcharum, qui dum viverent orabant, et jam mortui in limbo orant pro suis posteris. Ita Hugo et Lyranus. Sic enim Judas Machabeus vidit Jeremiam jam defunctam orantem pro populi salute, II Machab. xv, 14. Verum quia hos mortuos vocat peccatores, dum filios eorum vocat filios τῶν ἁμαρτωλῶν, id est peccatorum; hinc melius per mortuos accipias eos qui recenter et proxime erant vita functi, qui licet peccassent, tamen penitentes decesserant, ideoque in limbo, æque ac in vita et morte, orabant pro filiorum libertate. Hinc patet animam manere post mortem, esseque immortalem, ait Theodoretus. Potest tertio, cum Maldonato sic explicari: « Orationem mortuorum, » id est nostram, qui illa afflicti sumus ut nihil a mortuis differre videamur, ut ait vers. 11: « Et, (id est idecirco) agglutinata sunt, (id est tenaciter adherent) nobis mala. »

5. MEVENTO MANUS TUE. — id est potentia tue, quam sepe pro populo tuo exeruisti, et toti mundo ostendisti, q. d. Ne consideres quid nos mereamur, sed quid deceat solitam tuam potentiam opitulationem et gloriam.

7. DEDISTI TIMOREM TUUM IN COPIDIBUS NOSTRIS. — Id est terreficisti nos multis cladiibus et ærumnis affligens, ut disceremus te timere et revereri.

CONVERTIMUR. — Græce ἀποστρέψαμεν, conversati sumus peccata patrum. Ita Theodoretus. Aliter Vatablus: Convertimur, inquit, ad cor, in mente revolvimus, recordamur peccata patrum nostrorum, ob que puniti sumus. Aliter quoque Maldonatus: Redieramus, inquit, ad ingenium (et ad) omnem iniquitatem patrum nostrorum. Sed primus sensus est planissimus, eumque exposcit nostra Vulgata, editio Latina.

8. IN PECCATUM. — Id est in peccatum et opprobrium peccati, ut ab omnibus vocemur magni peccatores, quod ob peccata tantas ærumnas patiamur. Ita Hugo et Lyranus. Aliter Dionysius: « In peccatum, inquit, id est in peccati, verbi gratia, idololatriæ occasione, quas habemus in assidua cum Chaldeis idololatriæ conversatione. Tertio, græce est ἔλαττον, id est debitum, quod errari debetur, q. d. Hic in captivitate oneratur tributis, et consequenter debitis et ere alieno. Ita Vatablus.

9. AUDI, ISRAEL. — Hic finitur oratio, et incipit secunda libri pars, scilicet admonitio ad penitentiam et prudentiam, id est ad legem Dei remendam et observandam: hujus enim neglecta incidant in captivitatibus ærumnas. Est hic ergo apostrophe pathetica ad populum eum emphatica oratione.

40 et 41. QUID EST? (q. d. Cogita quæ sit causa tanti mali, tam longi exsilii tui; nam) INVETERASTI (id est consentisti) IN TERRA ALIENA. — in Chaldaea.

COINQUINATUS ES CUM MORTUIS. — q. d. In Babilona versaris velut in sepulchro, quasi cum mortuis jam esses mortuus, ita sordes, ita squalides. Patet ex sequentibus. Mortui enim sive cadavera sunt coinquinata tum naturaliter, tum moraliter ex lege veteri.

DEPUTATUS ES CUM DESCENDENTIBUS IN INFERNUM. — Infernus hic significat statum mortuorum, nam corpus descendebat sub terram ad sepulchram, anima ad infernum. Ita Theodoretus. Solent Hebraei valde ærummosos et squalidos comparare mortuis. Sic enim ait David, Psalm. xxvii, 1: « Nequando laceas a me, et assimilarer descendentibus in lacum; » et Psalm. lxxxvii, 5: « Estimatus sum cum descendentibus in lacum: factus sum sicut homo sine adiutorio, inter mortuos liber. »

Aliter Hugo et Lyranus, q. d. « Coinquinatus es cum mortuis, » scilicet spiritualiter, id est cum peccatoribus, puta Chaldeis, quorum vitiiis contaminatus, instar eorum addictus es inferno. Hic sensus magis est mysticus quam literalis; quem secutus S. Bernardus, serm. 85 in Cantico, docet, quomodo anima quantumcumque vitiiis corrupta, per amorem possit redire ad nuptias, et ad thalamum sponsi, puta Dei et Christi: « Docuimus, inquit, omnem animam, licet onerata vitiiis, peccatis irretilam, captam illecebris, exsilio captivam, corpore carceratam, luto herentem, infixam limo, affixam membris, confixam curis, distentam negotiis, contractam timoribus, afflictam doloribus, erroribus vagam, sollicitudinibus anxiam, suspicionibus inquietam, et postremo advenam in terra inimicorum juxta Prophetæ vocem, coinquinatam cum mortuis, deputatam eum his qui in inferno sunt: licet, inquam, sic damnatam, et sic desperatam; docuimus tamen hanc in sese posse advertere non modo unde respirare in spem venire, in spem misericordie queat, sed etiam unde audeat aspirare ad nuptias Verbi, cum Deo inire fedus societatis non trepidet, suave jugum amoris cum Rege ducere angelorum non vereatur, etc.

Exempla sunt in Vita S. Magdalene, S. Mariæ Ægyptiacæ, S. Pelagie penitentis, etc., quas Deus ex como libidinum ereptas sibi despondit, atque ex feminis et sirenibus angelos terrestres efficit.

12. DERELIQUISTI FONTES SAPIENTIE. — scilicet Deum, Eccli. i, 1, dum ejus rivum, scilicet legem, reliquisti. Est anthyphora sive subjectio, qua precedenti interrogationi respondet, causamque tante cladis et captivitatis, assignat, eandem scilicet quam assignavit magister ejus Jeremias, cap. ii, 13, dicens: « Duo enim mala fecit populus meus: me dereliquerunt fontes aquæ vivæ, et foderunt sibi cisternas, cisternas dissipatas, que continere non valent aquas. » Sapientiam enim vocat aquam vivam, nam apud Deum est fons vite, Psal. xxxv, 10.

13. IN PACE SERRITERNA. — Ita legendum cum

Romanis, Grecis, Hugone et aliis, non in pace super terram, uti passim legitur. Porro pax Hebraea est prosperitas, et rerum omnium affluentia et felicitas. Unde Psaltes, Psalm. cxvi, 7, cum dixisset: « Fiat pax in virtute tua, » explicans subiecit: « Et abundantia in turbibus tuis. » Porro pax et felicitas plena esse nequit, nisi semper duret, sitque æterna. Hinc vir sapiens dixit: « Absque æternitate divine rationes quietem non habent, » multo minus humane et angelicæ. Unde idem: « Absque æternitate, ait, æternitatis non esset, et absque æternitate nulla creatura quietem haberet, » præsertim rationalis, que æterna æternitati creata et destinata est. Quocirca S. Bernardus: « Ut mens, inquit, quiesca sit, in æternitate figenda est. » Et S. Augustinus explicans illud, Psalm. iv: In pace in idipsum dormiam et requiescam, ait: « Singulares ergo et simplices, id est, secreti a multitudine ac turba nascentium rerum ac morientium, amatores æternitatis et unitatis esse debemus, sicut uni Deo et Domino nostro cupimus inherere. » Idem in Sententiis: « Non potest quisquam fraudari delectationibus suis, cui Christus est gaudium. Æterna enim exsultatio est que bono lætatur æterno. »

14. DISCE (tuo flagello et verbera) UBI SIT PRUDENTIA. — perinde ac si quis ægroto ob crapulam diceret: Disce ubi sit temperantia, ut discas ubi sit sanitas; aut puero ob petulantiam castigato diceret: Disce quid sit esse patientem, disce quid sit modestia, ut scias ubi sit libertas, et a plagis immunitas.

UT SIT VIRTUS. — Græce ἔλξη, id est fortitudo ad resistendum hostibus, cum Theodoretus et Hugo; non ergo loquitur de virtute morali, ut vulgo Lyranus.

UBI SIT INTELLIGENTIA. — id est rerum agendarum intelligentia. Nota: Sapientiam præcæam Baruch nunc vocat prudentiam, nunc intellectum. Vocatur sapientia, quia est sapida scientia, sive cognitio conjuncta cum sapore, gustu, affectu et amore rerum cognitarum; vocatur prudentia, quia vere prudentis est ita sapere, scilicet timere et amare Deum ac cœlestia, non caduca. Vocatur intellectus, quia facit fidelem vere intelligentem, et estimantem res ut in se sunt, nimirum parvas ut parvas, temporales ut temporales, magnas ut magnas, æternas ut æternas. Sic, Lucæ i, 47, hæc sapientia vocatur prudentia justorum. « Ut convertat (Joannes Baptista, ait Gabriel) corda patrum in filios, et incredulos ad prudentiam justorum, parare Domino plebem perfectam. » Eadem Sap. x, 10, vocatur scientia sanctorum: « Dedit, ait, illi (Jacob) scientiam sanctorum. » Sic in Proverbiis et alibi Sapiens sapientiam hanc sive Ethicam sanctorum, copie causa, vocat nunc sapientiam, nunc scientiam, nunc prudentiam, nunc intellectum, nunc doctrinam, nunc disciplinam, nunc discretionem, nunc eruditionem: hæc enim omnia idem sunt, et eandem rem denotant, et tantum dicitur.

gauritur connotato, sive etymo, et etymi propria significatione, ut patet cuicunque illud intuenti. Dicitur enim *scientia*, quia facit hominem scientem; dicitur *discretio*, quia discernit inter bonum et malum; dicitur *doctrina*, quia docet viam virtutis et salutis; dicitur *disciplinatio*, quia discenda est, deestque fidelem discipulum, etc.

UT SOIAS SIECLI UBI SIT LONGIQUITAS VITÆ. — *Græce*, *αὐτὸς τοῦ μακροχρόνιου, καὶ τοῦ, ubi sit longavitatis et vita, aut polius victus et alimonia qua vitam suscipimus*. Sic enim magis *vitæ*, id est victus, distinguitur a *μακροχρόνιου*, id est a longavitate.

UBI SIT LUMEN OCULORUM, — quod oculos mentis illuminat, « lex » enim « est lux », *Proverb.* vi, 23. *Secundo*, ut Maldonatus, lumen oculorum res prosperas, sicut, tenebræ adversas, significat.

Nota hic sex effectus sapientie, sive obedientie legis divinae. *Primus* est, vers. 13, pax sempiterna: *secundus*, vers. 13, est prudentia et virtus; *tertius*, est intellectus; *quartus*, est longavitas; *quintus*, est victus et rerum copia; *sextus*, est lumen oculorum. Unde, *Sap.* vi, 21, dicitur: « Concupiscentia scientie deducit ad regnum perpetuum. Si ergo delectamini sedibus et sceptris, o reges populi, diligite sapientiam, ut in perpetuum regnatis; » et vers. 26: « Multitudo sapientium sanitas est orbis terrarum; et rex sapiens stabilimentum populi est; » et cap. vii, 8: « Præposui illam (sapientiam) regnis et sedibus, et divitiis nihil esse illi in comparatione illius. Venerunt autem mihi omnia bona pariter cum illa. Infinitus enim thesaurus est hominibus; » et vers. 25: « Vapor est virtutis Dei, et emanatio quedam claritatis omnipotentis Dei sincera: candor est enim lucis æternæ, et speculum sine macula. Et cum sit una, omnia potest: et omnia innovat, amicos Dei et prophetas constituit. Neminem enim diligit Deus, nisi eum qui cum sapientia inhabitat. Est enim hæc speciosior sole; » et cap. viii, 1: « Attingit a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter. Hanc amavi, et quæsi sponsam mihi assumere. Et si divitiæ appetuntur, quid sapientia loquaculus? sobrietatem et prudentiam docet, et iustitiam, et virtutem. Si multitudinem scientiæ desiderat quis, scilicet præterita, et de futuris æstimat. Habebo propter hanc claritatem ad turbas, etc., immortalitatem et memoriam æternam; disponam populos, timebunt me audientes reges horrendi. » Unde cap. ix toto affectu pro ea observat dicens: « Tu elegisti me regem populo tuo: mitte illam (sapientiam) de caelis sanctis tuis, ut mecum sit et mecum laboret, ut sciam quid acceptum sit apud te. »

Miros vero effectus et exempla sapientie recenset cap. x. *Primo*, Adami, vers. 1: « Hæc (sapientia), inquit, illum qui primus formatus est, etc., custodivit, et eduxit illum a delicto suo; » *secundo*, a contrario Caini, vers. 3: « Ab hac ut recessit injustus (Cain) in ira sua, per iram homicidii fraternali deprænit; » *tertio*, Noe, vers. 4: « Cum aqua

deleat terram, sanavit iterum sapientia, per contemplabile lignum justum gubernans; » *quarto*, Abrahæ, vers. 8: « Hæc scivit justum (Abrahæ), et conservavit quia sustinuit Deo, et in illi misericordia fortem custodivit, » quia scilicet effectus, ut Abraham fortiter vinceret amorem et misericordiam filii sui Isaaci, quando Deo jubente eum immolare voluit; » *quinto*, Loti, vers. 6: « Hæc justum a pereuntibus impiis (Sodomitis) liberavit fugientem, descendente igne in Pentapolim; » *sexto*, Jacob, vers. 10: « Hæc profugum (Jacobum) iræ fratris (Esau) justum deduxit per vias rectas, et ostendit illi regnum Dei (in Bethel, *Genes.* xxvii, 12) et dedit illi scientiam sanctorum: honestavit illum in laboribus, et complevit labores illius. In fraude circumventionum (Labani et filiorum ejus) illum affuit illi; » *septimo*, Joseph, vers. 13: « Hæc venditum justum non dereliquit, sed a peccatoribus liberavit eum: descendente cum illo in foveam, et in vinculis non dereliquit eum, donec afferret illi sceptrum regni; » *octavo*, Hebræorum, vers. 15: « Hæc populum justum liberavit a nationibus (Egyptiis), quæ illum deprimebant. Intravit in animam servi Dei (Mosis), et stetit contra reges horrendos in portentis et signis. Et reddidit iustis mercedem laborum (spoliando Egyptum), et dedit illos in via mirabili: et fuit illis in velamento diei, et in luce stellarum per noctem: transtulit illos per mare Rubrum, » etc.

Vis exempla christianorum? Alfonso Aragonie rex potentissimus, teste Panormitano lib. iii *De gestis ejusdem*, rogatus quomodo tot partis regnis opibusque privari, et ad paupertatem redigi posset, respondit: « Si venderetur sapientia; illam enim omnibus opibus præferam et emerem. » Vere enim « nescit homo pretium ejus, » et ait Job, nec invenitur in terra suaviter viventium. Idem seiscitanti quo nomine sapientiam decorandam censeret, dixit: « Eam ego existimo Dei filiam, ac solam rerum omnium esse immortalem, solique homini inter animantia datam. »

Constantinus imperator orat. *ad cælum Sanct.* cap. xxv: « Hæc, ait, cælestis plane et divina sapientia est, ut pati malimus injuriam quam facere, et damnum potius accipere quam inferre parati simus. » Ita enim vicinios hostes omnes, et pacem cum Deo et hominibus, atque gaudium animi conservamus, uti nos docuit Christus et apostoli, tam exemplo quam verbo.

Vis exempla gentium? Cicero, in libro *De Finibus*, docet sapientiam esse hominis custodiem et procreatricem. Alius « sapientes vocabat *Prometheos*. Ignis enim Promethei doctrina est, qua remota ex homine truncus; et addita, et truncus redditur homo; » *Lucretius*, lib. II:

Nisi dulcius est, bene quam munia tenere
Edita, doctrina sapientum, templa serena:
Despicere unde quæss alios, passimque videre
Errare, atque viam palantes quaerere vita.

Juvenalis: « Nullum munus adest, si sit prudentia. » Alius: « Una est recte gubernandi ars, quæ quæ nec regere quis potest, nec regi, prudentia. »

Regina Saba venit a finibus terræ audire sapientiam Salomonis, eaque audita dixit: « Beati viri tui, qui stant coram te semper, et audiunt sapientiam tuam. Sit Dominus Deus tuus benedictus, cui complacuit, et posuit te super thronum Israel, eo quod dilexerit Dominus Israel in sempiternum, » *III Reg.* x, 8.

Porro sapientiam hanc non esse inanem speculationem, sed in timore Dei et custodia legum ejus consistere docet *Psalm.* cx, 10: « Initium sapientie timor Domini; » *et Job* cap. xxvii, 28: « Timor Domini, ipsa est sapientia; » *et Ecclesi.* cap. i, 20: « Plenitudo sapientie est timere Deum; » *et Ecclesi.* cap. xii, 13: « Deum time, et mandata ejus observa: hoc est enim omnis homo. Si hoc est omnis homo, » ergo, inquit S. Bernardus, « absque hoc nihil est homo; » nec homo est, sed aut saxum aut bestia. Et Moses, *Deuterona.* iv, 6: « Hæc est vestra sapientia, et intellectus coram populis, ut audientes dicant: En populus sapiens et intelligens, gens magna. Nec est alia natio tam grandis, quæ habeat deos appropinquantes sibi, sicut Deus noster adest cunctis observationibus nostris. » Denique, *Sapient.* vi, 18: « Initium enim illius (sapientie) verissima est disciplina concupiscentia; concupiscentia ergo discipline dilectio est; et dilectio custodia legum illius est; custodia autem legum consummatio incorruptionis est; incorruptio autem facit proximum esse Deo. »

15. QUIS INVENT LOCUM EJUS? — scilicet sapientie seu discipline: patet ex anteced. et seq. Docet veram sapientiam quæ homines beat, nulla arte aut ingenio inveniri, nulla potentia acquiri posse, sed in Deo quasi in suo fonte querendam esse, ab eoque postulandam. Simili modo, ait Job cap. xxxviii, 36: « Quis posuit in visceribus hominis sapientiam? vel quis dedit gallo (hebraice לטרי לטרי) *lassocem*, quod Arias vertit, *contemplationem*; alii, *intellectum* » *Et Jacobus*, cap. i, 5: « Si quis indiget sapientia, postulet a Deo, qui dat omnibus affluentem. »

16. UBI SUNT PRINCIPES, — q. d. Quid contulit principibus principatus, pompa et gloria? utique parum vanitatis, sed nihil veritatis: hæc enim eis sapientiam conferre non potuerunt.

17. QUI IN AVIBUS COELI LUDUNT. — *Græce* *ἐπιζῶντες*, id est *illicudunt*, dum eas cantu, esca aut reti capiunt, et postea eis ad cantum et recreationem abundantur. Unde Vatablus vertit: *Qui aves cæli ludunt faciunt*. *Secundo*, recte Noster Vincentius Regius, *Evangelicæ dilucidat.* lib. IV, cap. xiv: *Ludere*, inquit, est quasi ludendo aliquid facere, id est sine difficultate, ut *Proverb.* viii, 30: « Cum eo eram cuncta componens, ludens coram eo omni tempore, ludens in orbe ter-

rarum. » Ergo *ludere in avibus cæli*, id est adeo potentem et imperiosum esse, ut videatur quis non modo in bestias, sed et in aves cæli pro arbitratu dominari; unde Nabuchodonosor dicitur *impoverisse avibus cæli*, *Daniel.* iv, 18 (1).

18. QUI ARGENTUM FABRICANT. — *Argentum*, inquit Maldonatus, fabricare, est non modo argentum conflare, sed etiam quibusvis modis et artibus corrudere, et varias rationes excogitare inveniendi pecunias, ita ut eam ex eodem quodammodo videatur. Proprie argentum fabricant, qui e suis venis et mineralibus illud liquando et conflando eformant, eformatumque recondunt: quod est regum et principum.

NEC EST INVENTIO OPERUM ILLORUM, — *supple*, numeri aut termini, non est invenire numerum aut terminum excellentium operum illorum. Aliter Maldonatus et Vincentius Regius, q. d. Nihil lucri percipiunt ex operibus suis; *ἀργύρα* enim aut *ἀργύριον*, id est *invenitio*, lucrum et emolumentum significat; quia quod invenimus in lucro ponimus, ut *Ecclesi.* xx, 9: « Est inventio in detrimentum », id est lucrum damnosum; et cap. xxxix, 4: « Multi quasi inventionem, » id est « quasi lucrum, assimaverunt fœnus; » et vers. 7: « Computabile illud quasi inventionem, » id est in lucris ponet. *Tertio*, alii, q. d. Non est invenire, id est comprehendere opera illorum. *Quarto*, alii, q. d. Opera eorum pereunt, ita ut non veniantur amplius. *Quinto*, alii, q. d. Non est inventio, » id est nullus est finis operum illorum, scilicet congerendi auri et opum. Tertius sensus et primus sunt planissimi, apteque respondent ei quod præcessit: « Non est finis acquisitionis eorum, » q. d. Quid prodest principibus, quod non solum hominibus, sed et bestiis dominatur? quod in avibus cæli ludant? etc., cum sapientia careant, nec eam consequi possint; ibi enim eam querunt ubi non est. Est enim non in auro et pompa, sed in Deo quasi in suo fonte querenda, et ab eo postulanda: ideo principes illi famosi exterminati sunt, et ad inferos descendunt.

19. AD INFEROS DESCENDERUNT. — Talis fuit Bal-sasar rex Chaldeorum potentissimus, cuius miserabilem casum et descensum instar Luciferi describit Isaias, cap. xiv, 4 et seq., et Daniel, cap. v, item rex Tyri, cuius casum describit Ezechiel cap. xxviii, et Pharaon, cuius demerionem in mare et abyssum describit Moses, *Exod.* cap. xiv, et alter Pharaon, cuius stragem describit Ezechiel, cap. xxxix (2).

(1) Notandum reges Orientales olim ut natura totius dominos haberi voluisse, et imperium tam in animantia quam in homines exercere gloriosos fuisse.

(2) « Et alii loco eorum successerunt. » Hæc enim doctrina sepe est in Scriptura, maximeque apud Jobum, qua mutatio regnorum ac potestatum, et quædam successio divinitus facta demonstratur. Neque enim sunt ita stabiles divitiæ atque opes, ut certos eodemque possessores semper habeant. » (Bavellus.)

20. JUVENES, — *q. d.* Qui loco patrum surrexerunt juvenes, lucem hujus vite aspexerunt, acris et animosi vixerunt, vel etiamnum vivunt in terra, sed viam sapientiae, aequae ut parentes, ignoraverunt. *q. d.* Nati sunt juvenes qui illis succederent, et opes omnes quas collegerant dilapidarent. Ita Vatablus et Maldonatus.

22. NON EST ACUTA IN TERRA CHANAN. — Nota: Chananaei, scilicet Phoenices, ut Tyrii, nautico et mercatorio erant addicti, ejusque scientissimi: hinc et primi inter gentes litteras invenerunt. Audi Eusebium lib. I *Præpar.* vii: « Jaatus, inquit, Phœnix primus elementa litterarum conscripsit, primus naves construxit, primique Phoenices herbarum vires ad medicinam invenerunt. » Et Lucanus lib. III:

Phœnix primi (fama si creditur) anni
Mansuras rutilibus vocem formare ligoris.

IN THEMAM. — Erat metropolis Idumæ, ita dicta a Themam filio Eliphaz, filii Esau, *Genes.* xxxvi, 41 et 43. Per Themam totam Idumæam intelligit. Est synecdoche, *q. d.* Esto Chananaei et Idumæi visi sint sapientissimi in re nautica, in mercimoniis, in parabolis et fabulis rerum naturalium; tamen veram sapientiam quæ animam sanctificat, et ad salutem ac beatitudinem perducit, ignoravit: licet enim S. Job ejusque amici eam cognoverint, tamen eam non a Chananeis vel Idumæis, sed a Deo; non a terra, sed e cælo acceperunt: illa enim « desursum est, descendens a Patre luminum, » *Jacob.* 1, 17.

Nota hic antiquitatem gymnasium et academiæ. Nam tempore Moysi et Josue Cariat-Sapber, id est *urbis litterarum*, dicta est academia Palestinae, *Josue.* xv, 43. Sic Themam fuit academia Idumææ, Thœua Chananaei; unde vocatur *mater in Israel*, *II Reg.* xx, 19, et ex illa prodiit mulier illa sapiens Thecutis, quæ Absalonem Davidi reconciliavit, *II Reg.* xiv, 2. Sic Egypti academiæ erant Memphis, Heliopolis, Alexandria; uti Hellades Athenæ. Vide Middendorpium lib. *De Academiis*.

23. FILII QUOQUE AGAR, — qui quasi filii Abrahæ sapientiam venditabant, sed mundanam: erant enim negotiatores mercium, et mercandi ac fallendi subinde peritissimi.

NEGOTIATORES TERRE. — Corrigo cum Romanis et Græcis, *negotiatores Merithæ*; nomen est loci: forte Meritha est Maara Sidoniorum, de qua Josue, xii, 4; hi enim præcipui erant mercatores, a quibus Tyrii sunt orti.

FABULATORES, — qui fabulas, uti metamorphoses Jovis, hominum, animalium narrant; vel, ut Theodoretus, qui per se symbola et parabolas sua tradunt: sic enim Esopus per fabulas mores hominum informavit. Sic *fabulatores* sive fabularum scriptores vel interpretes, olim philosophi, imo theologi habebantur, a quibus nata est theologia *fabulosa*, id est *fabulosa*, de qua Fulgentius librum

scripsit, ejusque meminit S. Augustinus, lib. V *De Civitate*, cap. v, et Eusebius lib. III *De Præpar.* cap. ii, *q. d.* « Narraverunt mihi iniqui fabulatioes: sed non ut lex tua, » *Psal.* cxvii, 85.

EXQUISITORES PRÆSENTIÆ ET INTELLECTIÆ, — naturalis et mundanæ, supple, existerunt, fueruntque celebres et famosi: sed tamen viam veram et divinam sapientiæ nescierunt.

24. O ISRAEL! — Postquam ostendit sapientiam non fuisse inventam in Chanaan, hæc in Themam, nec apud alios gentes; nunc convertit sermonem ad Israelitas, ut eos doceat quantas Deo gratias agere debeant, quod ipsi soli ex omnibus gentibus hanc sapientiam per Dei legem et prophetas adepti sint, quamque eam excolere, et juxta eam vivere et conversari debeant.

QUAM MAGNA EST DOMUS DEI. — Per domum Dei non intelligit templum Hierosolymitanum, ut vult Hugo; non etiam cælum tantum, ut vult Lyranus, nec enim in templo aut cælo fuerunt gigantes; templum etiam suum habuit finem, quorum utrumque hic de domo Dei negatur. Domus ergo Dei hic est totus mundus. Ita S. Ambrosius lib. VI *Hexam.* iii, et alii: nam, ut ait Diogenes apud Plutarchum in fine lib. *De Tranquillitate animi*: « Mundus est fanum quoddam sanctissimum et Deo dignum. » Et Thales Milesius rogatus: « Quid omnium esset pulcherrimum? » respondit: « Mundus: est enim opus Dei, quo nihil est pulchrius. » Ita Laertius lib. I, *q. d.* Sapientia nœ visa est in Chanaan, nec in Themam, quæ regiones hominum vise sunt sapientissime, nec usquam in toto mundo, qui domus est Dei. reperitur: imo nec apud gigantes bellicosissimos, nec in cælo, nec ultra mare, ut sequitur vers. 26, 29, 30; sed tantum apud Deum mundi opificem, et ductorem ac doctorem, ut dicitur vers. 32. Deus enim est sapientia increata, qui terram, animalia et stellas creavit, et creata gubernat in sapientia, ut dicitur vers. 33 et 34, quique hanc sapientiam in parvo mundi angulo collocavit, cum eam solis pæpe Judeis olim communicavit: nunc vero per Christum omnibus gentibus eandem communicat, et per totum mundum dispergit, ut dicitur vers. 37 et 38.

Hinc, secundo, tacite hic insinuat Propheta locum, fontem et iter sapientiæ esse, si ascendas a mundo qui domus est Dei, ad Deum ipsum, id est si ascendas a creaturis ad Creatorem. Datur enim sapientia illis qui Deum totius mundi, qui nobis immensus videtur, quasi domus suæ præsidem et patremfamilias agnoscunt et colunt; quique Dei magnitudinem et pulchritudinem sentiunt ex magnitudine et pulchritudine mundi, et maxime cæli, ubi thronus est gloriæ Dei, et hæreditas sapientium sanctorum ejus; super, inquam, qui non in terra reptant, sed eorum solent in cælo cum Deo et angelis versantur, terram exilium despiciunt, et cælum immensum affeant. Sapienter Demonax, cum quidam exquire-

rent an mundus esset animatus? et rursus, an globosus? « Vos, inquit, de mundo solliciti estis, at vestram ipsorum immunditiam non curatis. » Ita refert Anthonius in *Melissa*, part. II, serm. 77. Et S. Augustinus in *Sentenentis*, num. 73: « Mirabilis, ait, est fabrica mundi, sed mirabilior fabricator. El male occupatur creatis, qui a Creatore discedit; cui si inheserit, inferiora calcabit, ne, quod dilexerit, contra naturam, convertatur in penam. »

25. MAGNUS EST, ET NON HABET FINEM, — *q. d.* Locus possessionis Dei, de quo præcessit, immensus est, nec habet terminum. Dices, quomodo mundus dici potest immensus, cum sit creatus et finitus? Respondet Theodoretus, Baruch loqui de loco non materiali, sed spirituali sanctorum, qui est ipse Deus: non enim, inquit, loquitur de finita aliqua possessione, sed de infiniti boni possessione, quæ est ipse Deus. Huc accedit Noster Christophorus Gillius, lib. II, tract. 9 *De Immensitate Dei*, cap. xvi, ubi domum hanc, et locum Dei interpretatur immensitatem et ubi quæritatem Dei: locus enim quasi Dei est ubique, hinc sicut Deus est immensus, ita et locus ejus est immensus: nam supra cælos per immensa illa vacui spatia porrigit se Dei immensa substantia. Verum hic locus Dei potius symbolicus est, quam proprius et literalis; literalis enim est mundus: hic enim est locus possessionis ejus, » ipsaque possessio Dei; unde sequitur: « Ibi fuerunt gigantes: » hi enim fuerunt in mundo, non in Deo, nec in spatiis vacuis supra cælum.

Fateor tamen Baruch ad hunc locum Dei symbolicum quoque respicere: ex mundo enim quasi loco creato Dei vastissimo, colligit Dei creatoris et possessoris mundi vastitatem et immensitatem. Unde S. Augustinus, lib. III *Contra Maxim.* cap. III, hinc colligit contra Arianos, Filium Dei esse æmensem; est enim argumentum petitum ab analogia et proportionem, *q. d.* Si mundus est tantus, et pene immensus, quantus quamque immensus debet esse ipse mundi Creator et Dominus?

Mundus ergo vocatur immensus, quia maximus est et capacissimus per hyperbolam.

Pro quo nota: Terræ et maris ingens vastitas patet ex tot regnis et insulis in tabulis geographicis, et ex eo quod docent mathematici, ambitum sive circumferentiam terræ sub equatore, ubi maximus est, esse 22300 miliarium.

Cæli vero quanta sit amplitudo liquet primo, ex eo quod, ut et Alphraganus et communiter astronomi docent, stella quævis fixa sextæ et infimæ magnitudinis (distingunt enim eas in sex magnitudinum differentias) totam terræ magnitudinem continet decies et octies; primæ vero et summæ magnitudinis eandem continet centies et septies.

Secundo, ex eo quod globus terræ, respectu firmamenti, sit instar puncti. Quocirca Diogenes di-

cebat « cælum esse spheram volubilem et tectum immensum. »

Tercio, ex eo quod convexum firmamenti concitat in suo gyro milliones mille et septemdecim cum dimidio. Unde sequitur, quod punctum quodlibet in equatore positum, sive stella quælibet in æquinoctiali, concitat suo motu et circulatione singulis horis miliaria quadragies bis millena millia, 398 millia et 437, hoc est milliones 42, et in supertertia parte millionis, hoc est tantum quantum equus 40 miliaria quotidie conficiens, posset 2904 annis conficere. Una ergo hora quælibet stella sub æquinoctiali concitat bis milia ambitum terræ: sol vero una hora percurrit unum millionem et centum quadraginta millia miliarium, hoc est terræ ambitum quinquagies.

Quarto, ex eo quod sol quatuor millionibus miliarium distet a terra, ita ut si e terra recta ascenderes ad solem, deberes conficere quadragies centena millia miliarium: millio enim sunt decies centena millia. Firmamentum vero distat a terra 80 millionibus miliarium cum medio, ita ut si a terra ascenderes ad concavum firmamenti, deberes conficere 80 milliones cum medio. Jam vero eadem est distantia a concavo firmamenti ad ejus convexum: spissitudo enim firmamenti est 80 millionum. Unde sequitur quod, si lapis molaris a convexo firmamento caderet, opus ei esset 92 annis ut terram attingeret, etiamsi singulis horis caderet ad 200 miliaria: nec enim amplius posset.

Quinto, ex eo quod totus mundus intra concavum firmamenti contentus, si conferatur ad glubum et aqua conflatum, eandem proportionem habeat, quam ad unum vel unitatem habent myriadum 11 millia et 623 myriades. Myriadem voco mille milliones, millio sunt decies centena millia, ut dixi. Quocirca Ptolemæus mathematicorum princeps, qui floruit sub Adriano imperatore anno Domini 130, lib. I *Almagesti* vi, docet terram esse punctum respectu firmamenti, sive cæli stellati, idque tribus rationibus mathematicis evidenter demonstrat. Prima est, quod si terra esset alicujus quantitatis respectu firmamenti, non confingeret medietatem cæli videri. Rursus, oculus existens in centro terræ, videret medietatem cæli: sed idem existens in superficie terræ videt eandem medietatem: ergo insensibilis est quantitas terræ que est a superficie ad centrum, et per consequens quantitas totius terræ insensibilis est respectu firmamenti. Secunda, certimus quotidie extremas umbras gnomonum in horologiis, aliorumque corporum ita uniformiter et regulariter incedere, motique solis conformari, ac si in centro terræ extremitates gnomonum illorum, sive corporum essent collocatæ. Ergo gnomon seu stylus quicumque in superficie terræ positus, non discrepat a centro mundi sensibiliter: quia sol et circa mundi centrum, et circa hujusmodi stylum uniformi motu incedit;

hoc enim fieri non posset, si notabiliter stylus a centro mundi distaret. *Tertia*, in omnibus terrae partibus, sive climatibus, eodem tempore a variis astronomis magnitudo et distantia unius ejusdemque stelle, v. g. martis, eadem semper est deprehensa. Ergo nullus terrae locus ab alio, respectu unius ejusdemque puncti caelestis, differt sensibiliter. Rursum, eadem stella non majores; sed aequales apparent juxta horizontem posite, ubi dimidium terrae inter oculos et stellam interjicitur, ac posite in medio caeli, ubi nil terrae interjicitur. Signum ergo est terram nihil hic augere, et esse insensibilem.

Secunda, ex eo quod multo minor sit proportio totius mundi intra concavum firmamenti contenti, ad complexum caeli empyrei, quam sit globi terrae et aequae ad firmamentum.

Septimo, quia ex diebus sequitur quod, si bis mille annis viveres, et quotidie directe in altum ascenderes centum miliaria, idque continuo, post bis mille annos necdum pervenires ad concavum firmamenti. Rursum post alios bis mille annos recta ascendens et conficiens quotidie centum miliaria, non pervenires a concavo firmamenti ad ejusdem convexum: inde vero ad empyreum longe major est distantia.

Hae et plura docet P. Christophorus Clavius in *Sphaera* ex communi mathematicorum sententia, quibus uti et aliis in sua arte credendum est. Ita nunc, mortales, ambite praedia, domos, villas, regna, et punctum hoc in infinita puncta discerpente. Nimirum hoc puncto luditis caelum: hoc instanti a vobis luditur aeternitas. Sapientius Cicero: «Quid ei potest videri magnum in rebus humanis, cui aeternitas omnis, totiusque mundi nota sit magnitudo?» Idem in *Somnio Scipionis*: «Ipsa terra ita mihi parva visa est, ut me imperii nostri, quo quasi punctum ejus attingimus, pemoneret: quam cum magis intuerer, quae, inquit Africanus, quousque humi defixa tua mens erit? nonne aspicias quae in templa veneris.» Et inferius: «Sentio, inquit, te sedem etiam nunc hominum contemplari, ac domum: quae si tibi parva, ut est, ita videtur, haec caelestia semper spectato, illa humana contemnit.» Hinc Horatius docet in rebus humanis nil esse admirandum, quia nil magnum:

Nil admirari, prope res est una, Nuncii,
Solaque, quae possit facere et servare bestium.

Et Ptolemaeus, ut habetur in *Profat. Almagesti*, dicebat non esse mirandum si regna ab uno in alium transferantur: «Ille, inquit, inter homines altior est mundo, qui non curat in cuius manu sit mundus.» Quocirca Plotinus, lib. III, a viro probro et sapiente exhibit obligationem rerum inferiorum et terrenarum, ut duntaxat memor sit altissimarum et divinarum.

Proclare Seneca, lib. I *Natur. Quaest. in Proemio*: «Punctum est, inquit, in quo navigatis, in

quo bellatis, in quo regna disponitis: sursum ingentia spatia sunt.» Item: «Hoc est punctum quod inter gentes ferro et igni dividitur: ut quam ridiculi sunt hominum termini!» Deinde cum formicis homines confers: «Cum te, ait, in illa vere magna sustuleris, quoties videbis exercitus subreptis ira vexillis, diceas: It nigrum campis agmen. Formicarum iste discursus est, in angusto laborantium.» Boetius vero, lib. II *De Consolatione*, «terram» non solum punctum, sed «punctum puncti» appellat. Terra enim tota punctum est respectu caeli: hujus terrae quam exigua portio est illa quam possidemus! sane ex puncto punctum decerpimus et occupamus. «In hoc ergo, inquit, minimo quodam puncti puncto concludi, de pervulganda fama, de proferendo nomine cogitatis?» Tam parvus est vicus orbis terrarum, si caelo comparatur.

Quare merito S. Ludovici episcopus Tolosanus, Caroli Sicilie regis filius, regnum terrenum vocabat *splendidam servitium*: «Si domum, inquit, ac paternum regnum contempler, parvum id est, contemplanti ingentia illa spatia quae sursum sunt; in quorum possessionem animus admittitur, si se homo erexit super se.» Et S. Fulgentius visa Romana magnificentia: «Quem speciosa, inquit, est Jerusalem caelestis, si ita fulget Roma terrestris, et si in hoc saeculo datur tanti honoris dignitas diligentibus vanitatem, quemam prestabitur sanctis diligentibus veritatem?» Et Porphyrius, Gazae episcopus, videns Theodosii imperatoris infantem cum tanta pompa baptizari: «Si ea, inquit, quae paulo post evanescent tantum glorie splendorem habent, quantum habitura sunt caelestia, quae parata sunt sanctis et electis Dei?» Denique hinc S. Ambrosius, lib. VI *Hexameron*, ostendit pauperem aequae feliciem esse ac divitem: quia ei, inquit, communis est haec domus amplissima, scilicet mundus, et communis fax, scilicet sol, communes stellae quasi tapetes, communis aer, communis aqua, etc.

27. NON HOS ELEGIT DOMINUS. — Deus enim non staturam, non robur, non numerum, sed mores eligit; imo in prima vocatione ad fidem et gratiam mores non eligit, sed eligendo eos facit et format bonos. Hoc est quod ait Moses, *Deuteronomio*, VII, 6: «Te elegit Dominus, ut sis ei populus peculiaris de cunctis populis qui sunt super terram. Non quia cunctas gentes numero vincebatis, vobis junctus est Dominus, et elegit vos, cum omnibus sitis populis pauciores.»

29. QUIS ASCENDIT, — q. d. Ab homine nusquam nec in caelo, nec in terra inveniri potest sapientia, sed tantum apud Deum qui est fons et pelagus sapientiae: cum ergo divina et caelestis sit sapientia, nemo potest eam scire nisi Deo revelante, sicut ipse revelavit eam olim Judaeis per Moysen et prophetas, quibus proinde facilis et ad manum fuit haec sapientia, ut dicitur *Deuter.* cap. XXX, 11, atque ut eandem plenius et clarius doceret, ad

nos tandem et carnem nostram descendit factus homo, ut ait vers. ult.

Si poete fingunt Prometheum, cum lux orbi deesset, facem suam in caelo accendisse, eaque orbi lumen praebuisse. Per facem enim hanc et lumen, significatur sapientiam a Deo in terras demissam, eam illuminasse, et docuisse viam salutis. Vide *Job.* XXVIII, 12 et seq.

30. ATTULIT ILLAM SUPER (id est potius quam) ABRAM ELECTUM. — Sapientia enim est margarita pretiosa, pro qua sapiens mercator mare transfretabit, ut eam sibi comparet, imo opes omniaque sua pro ea dabit: ipsa enim omne pretium superat, ut ait *Job*, cap. XXVIII, 13, et Salomon, *Proverb.* cap. III, 13.

31. NEQUE QUI EXQUIRAT SEMITAS EIUS. — Graece est, non est qui animo comprehendat semitam ejus.

32. SED QUI SCIT UNIVERSA. — q. d. Solus Deus, qui est ipsa sapientia aeterna et increata, eam invenit, et cui vult communicat. Nota: Deus ab aeterno habuit innatam quasi sibi sapientiam increatam, tumque ex ea adinvenit et elicuit creatam dandam creatoris, de qua hic loquitur Baruch.

PREPARAVIT (id est firmavit) (hoc enim est haecum) TERRAM, — ut duret aeterno tempore, id est semper.

33. QUI EREXIT LUMEN, ET VADIT. — «Qui solem suum orti facit super bonos et malos,» *Matth.* cap. V, 43.

ET CREDIT ILLI IN TREMORE. — Id est statim, celeritate et ad nutum, ac si summa humilitate et tremore Deum et Dominum suum agnosceret. Est catachresis poetica.

34. IN CUSTODIS SUI. — in suis stationibus et locis a Deo designatis. Est metaphora ab excubiis militum: stellae enim sunt militia caeli et milites Dei.

ET LEVATE SUNT. — Id est fulserunt, vel prompte et alacriter Deo obediunt, tam in lucendo quam inorando, quin et miraculose ad Dei nutum se sistendo, vel lumen et iter reflectendo, uti contigit sub Josue.

35. DIXERUNT, — non verbo, sed facto: est enim hic continua prosopopeia. Simili videtur *Job*, cap. XXXVIII, 33: «Numquid mittes fulgura, et ibunt, et reverentiam dicent tibi: Adsumus?»

36. ADVERSUS EUM. — Graece, *πρὸς αὐτόν, ad eum*, d est qui ei, scilicet Deo, comparetur.

37. HIC ADINVENT. — Conclusio est totius discursus, scilicet Deum esse a quo sapientia petenda et requirenda sit.

ET TRADIDIT ILLAM JACOB PUERO SUO, — scilicet cum Jacobois dedit legem per Moysen in Sina, cumque eos docuit viam salutis per Isaiam aliosque prophetas.

38. POST HEC IN TERRIS VISUS EST, — scilicet in Sina, quando in nube apparetis Hebraeis dedit legem, et quando cum eis, praesertim cum Mose, per 40 annos in deserto est conversatus, collo-

quens cum eo familiariter, nunc in columna ignis et nubis, nunc in tabernaculo. Ita aliqui apud Lyranum. Unde ex Graeco verti potest, «haec,» scilicet sapientia, vel via disciplinae, id est lex Dei, «visa est in terris,» scilicet in monte Sina. Sed respondeo: «In terris visus est,» scilicet Deus, qui est ipsa sapientia, cum carnem induit, et cum hominibus per triginta tres annos conversatus est: «visus est,» id est nascetur et videbitur: «conversatus est,» id est conversabitur: loquitur enim propheticè. Ita Theodoretus, Hugo, Lyranus, Dionysius hic: item Tertullianus lib. *Contra Praxeam*, cap. VI; Cyprianus, lib. I *Contra Judaeos*, cap. V; Chrysostomus, homil. 3 in *Matth.*; Athanasius, *Quaest. XXXVI ad Antioch.*; Eusebius, lib. VI *Demonstr.* cap. XIX; Ambrosius, lib. I *De fide II*; Hilarius, lib. V *De Trinitate in fine*; Nazianzenus, orat. 4 *De Theologia*; Augustinus, lib. XVIII *De Civit. xxxiii*, Cyrillus, lib. X *Contra Julian.*; Basilium, lib. IV *Contra Eunom.*; Bernardus, serm. 13 in *Caen.* et alii, qui hinc contra Arianos docent Christum Filium Dei esse verum Deum, unumque cum Patre. Unde ait: «Post haec,» id est post legem veterem datam Israeli in Sina.

Ubi nota: In incarnatione tam arcta fuit unio Dei cum homine in Christo, ut viso hoc homine puta Jesu, vere Deus videri dicebatur, et hoc homine inter homines ambulante et conversante, vere Deus ipse ambulare et conversari cum hominibus dici posset; adeoque eundem hominem digito demonstrantes, vere dicere possent: hic est Deus noster, ut ait hic Baruch. Per incarnationem enim deitas et humanitas ita unita sunt in una hypostasi, ut ipse idiomata et attributa mutua sibi invicem communicarent, tanque dici possit quod Deus sit natus, visus, passus, crucifixus, mortuus; quam quod hic homo, puta Jesus, sit filius Dei, hominis Patri, aeternus, immensus, etc. Vox enim hic homo, et vox Deus, in Christo unam eandemque hypostasim significant, scilicet Verbi et Filii Dei, quae utramque naturam, divinam scilicet et humanam, sustentavit, cui proinde omnia attributa et actiones, aequae ac passionem tam humanitatis quam divinitatis competunt, vereque attribuantur. Vide hic quanta sit concordia et paritas Prophetarum cum Evangelista S. Joanne; quod enim Propheta hic futurum praedixit: «Post haec in terris visus est, et cum hominibus conversatus est;» hoc Evangelista factum narrat, atque: «Verbum caro factum est, et habitavit in nobis; et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a Patre.» Unde patet contra Judaeos Messiam vere esse Deum, non merum hominem.

Tertio, a Castro et Lyranus utrumque sensum jam datum conjungunt, q. d. Postquam Deus, id est Dei Filius, adinvenit ab aeterno sapientiam et viam disciplinae (est enim ipse verbum, sapientia et idea Patris aeterni), in terris visus est; quia Filius Dei passim in Veteri Testamento Patribus

apparuit, puta angelus corpus humanum assumens, in eoque apparens gerebat personam Filii Dei quandoque incarnandi. Sic ergo Filius Dei visus est Jacobo patriarche, vel Jacobo, id est posteris Jacobi, scilicet Mosi et Hebraeis, praesertim cum in Sina eis dedit legem: de ea enim agit in antecede. et seqq. Deinde plane et perfecte in veritate qua veteri illo typo in Sina adumbrabatur, visus est corporaliter in terra, cum de Virgine natus cum hominibus conversatus est. Sed *post hoc*, scilicet postquam advenit viam disciplinae, et tradidit illam Jacob puero suo, » ut processit, priorem sensum excludit; et solum secundum sensum Patrum, qui de Christo est; patitur, eumque exposcit; alioqui graecum *κατά τήν*, id est *post hoc*, scilicet postquam advenit viam disciplinae, utrumque sensum aliquatenus admittit, magis tamen secundum; *et enim post hoc* totum versum praecedentem referre videtur, *q. d.* » Postquam advenit viam disciplinae, et tradidit illam Jacob puero suo, » in terris visus est (1).

Pulchre S. Bernardus, serm. 2 De *Cana Domini*: « Ut invisibilis, inquit, videretur a nobis, ut immortalis moreretur pro nobis, Verbum caro factum est, et habitavit in nobis. Habitavit hoc Verbum in nobis obrumbratum carne, quam pro nobis assumpsit ex nobis; Verbum in carne, sol

(1) Grotius non dubitat asserere hunc versus sensum esse ex illis quae dixit christiano aliquo exscriptore addita. Sed praeterquam quod hunc versum in omnibus codicibus manuscriptorum et in omnibus versionibus Baruch legitimus, idem versus respondet alteri sententiae ex *Proc.* viii, 30, 31, et *Eccli.* xxiv, 13, 14, et *Sapient.* ix, 10, 11. Porro quis omnia simul haec loca supposita esse arguat? Rationa iste vero interpretis (et inter catholicos P. Hübigerianus) genium hujus versum adulterare satagentes, ita verum: Tunc Deus velut in terris visus est, et cum hominibus conversatus est; ut patet in sensu figurato de sapientia divina dicitur (*Proc.* viii, 34; *Sap.* ix, 11; *Eccli.* xxiv, 10-12). Sed hic dicitur Deum homini apparuisse et cum illo conversatum fuisse, postquam dictum est illum populum Israeliticum informasse per legem et prophetas. Ergo, ut recte concludit d'Alfili, apparitio et conversatio Dei inter homines hic dantur ut operationes diversae et distinctae ab his quibus Israelicum docuit. Nam, ut bene notat Calmetus, postquam sese Deus patriarchis exhibuit, legemque Israelii dedit, quid iam reliquum esse poterat, praeterquam quod ipse inter homines descenderet, mediusque versaretur? Id porro incredibile clementia gessit, humanae carnis et naturae exuvias induit: « Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis, » Dei adventus, seu res elapsa praedicitur, prophetarum more, qui futuras res et praeteritas memorant (*S. Script. Crit. Compl.*) Aliunde si de sapientia explices: *Post hoc Sapientia in terris visa est, et cum hominibus conversata est, res ad idem rediret, et imperita tautologiae anctorum argueret. Ceterum, praeter unanimum Patrum et interpretum consensus, habemus hic ipsos, » ostentantes veritatis testimonium reddentes his verbis: « Ego non dubito, inquit Balvelus, quin Christum Filium Dei in carne revolutum intellet. Is enim est aeterna Dei sapientia, per quam omnia creata sunt, quae postea carne induta cum hominibus est conversata, ab eisque visa et contracta. »*

in nube, mel in cera, lumen in testa, cereus in lucerna. Sustinuit in assumpta carne incommoda nostra, sine peccato carnis portans in carne peccata nostra, et hoc totum non propter se, sed propter nos, ut redderet nos incolumes de infirmis, coheredes de extraneis, liberos de servis. » Vide hic quam purus fuerit amor Christi in nos, qui sibi nihil, omnia nobis quaesivit, sine suo commodo, imo cum magno incommodo: totum enim se pro nobis in vita et morte expendit et exhaustit. Redde amorem amori, purum puro.

Huc alludit S. Paulus, *Hebr.* i, 4, cum ait: « Multifariam, multisque modis olim Deus loquens patribus in prophetis, novissime locutus est nobis in Filio. » Et *ad Tit.* iii, 4, dicens: « Cum autem benignitas et humanitas (graecae *φιλανθρωπία*, id est, *singularis ille erga homines amor*) apparuit Salvatoris nostri, etc., » et cap. ii, 11: « Apparuit gratia Dei Salvatoris nostri omnibus hominibus, erudiens nos, ut abnegantes impietatem, et saecularia desideria, sobrie et juste, et pia vivamus in hoc saeculo, expectantes beatam spem, et adventum gloriae magni Dei. » Ecce haec est vera sapientia, quam ut nos doceret Christus, incarnatus est. Unde, *1 Timoth.* iii, 16, vocat hoc « magnam pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, » etc.

Pulchre S. Cyprianus, serm. De *Ascensione*: « Quid amplius, ait, vis, o homo? prius dicebat: Tuus est homo; nunc dicitur homini: Tuus est Deus. » Ex quo optime concludit: « O homo! sufficis tu Deo, sufficit tibi Deus. » Unde S. Augustinus, serm. 26 De *Tempore*, sic argumentatur: « Deus sequendus erat qui videri non poterat, homo sequendus non erat qui videri poterat: ut ergo haberet homo, et quem videret homo, et quem sequeretur homo, Deus factus est homo. » Quare S. Leo, serm. 1 De *Nativitate*: « Agnosce, ait, o homo, dignitatem tuam, et divinam consors factus natura, noli in veterem vilitatem degeneri conversatione redire. » Merito S. Paulus, *1 Corinth.* xvi, 22: « Si quis non amat, ait, Dominum Jesum Christum, sit anathema, » id est sit a Deo separatus. Et rationem reddit: *maranatha*, id est *dominus noster venit*, *q. d.* Talis non venit, summum nobis ostendens amorem aequae ac humilitatem, docensque reipsa omnem sapientiam, puta veram in Deum fidem, spem, charitatem, patientiam, religionem, misericordiam, zelum, orationem, mansuetudinem, sobrietatem, modestiam, justitiam, magnanimitatem, ceterasque virtutes, omnemque perfectionem vitae christianae. Unde ipse ait: « Ego sum via, veritas et vita: ego sum lux mundi. Discite a me, quia mitis sum et humilis corde. Beati pauperis spiritus, beati mitis, beati misericordes, beati qui auriant, beati pacifici, beati mundo corde, beati qui persecutionem patientur, » etc.

O sapientes, o felices, qui hanc Christi sapien-

tiam audiunt, hauriunt, gustant, ut dicant cum S. Paulo: « Vivo ego, jam non ego: vivit vero in me Christus; » et: « Non enim judicavi me scire aliquid inter vos, nisi Jesum Christum, et hunc crucifixum, » *1 Corinth.* cap. ii, 2. Vere Poeta:

Si Christum nosis, nil est si cetera nosis.
Si Christum nosis, nil est si cetera nosis.

De talibus dici potest, quod de S. Paulo dixit Dionysius Aepagita, « in Paulo vivere vitam amatoriam. » Nam, ut idem ait *1 Corinth.* xv, 48: « Qualis terrenus (Adam), tales et terreni: et qualis coelestis, tales et coelestes. Igitur, sicut portavimus imaginem terreni, portemus et imaginem coelestis, » et *Ephes.* iv, 23: « Renovamini spiritu mentis vestrae, et induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est in justitia, et sanctitate veritatis. »

Christus enim talis est magister et doctor sapientiae, qui, ut dicitur *Actor.* cap. i, 1, cepit prius facere, deinde docere. Quare nos christiani debemus tenere illud, *Isai.* xxx, 20: « Erunt oculi tui videntes praecipitorem tuum, et exultare, » ut ait Joel, cap. ii, 23, a Domino deo nostro, quia dedit nobis doctorem justitiae, » atque gaudere quoties in Evangelio audimus: « Dixit Jesus discipulis suis; » quia et invicem adhortari verbis, *Isai.* cap. ii, 3: « Venite, ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob, et docebit nos vias suas, et ambulabimus in semitis ejus; » et cap. xxx, 21: « Haec est via, ambulata in ea; et non declinetis neque ad dexteram, neque ad sinistram. » Itaque Christus Christianae sapientiae et vitae est omne bonum nostrum. « Ergo, inquit S. Paulinus, *epist.* 4, illum amemus, quem amare debitum est: illum osculemur, quem osculari castitas est: illi subiciamur, sub quo jacere, supra mundum stare est: propter illum deiciamur, tui cadere resurrectio est: illi commoriamur, in quo vita est. » Rursum Christus non tantum verbis et exemplis, sed et gratia sua mentem illuminans, et affectum inflammans nos docet. Unde ait Apostolus, *1 Corinth.* cap. i, 30: « Qui (Christus) factus est nobis sapientia a Deo, et justitia, et sanctificatio, et redemptio. »

Christum ergo gestemus in oculis, in ore, in auro, in corde. Ita Constantinus imperator Christi nomen duabus descriptum litteris initialibus, ut Deus ei in visione monstraverat, semper in galea et in labaro gestabat, itaque ubique victor evasit. Vide Baronium anno Christi 312. Ita Dionysius ille et Martyr apud Eusebium, lib. V *Histor.*, cap. i, nomine Sanctus, cum examinaretur de suo nomine, patria, familia, statu, non aliud respondebat, quam « christianus sum; » et S. Blandina in tormentis dicens assidue: « Christiana sum, » et apud nos nihil sceleris admittitur, » summum dolorum levamen et consolationem servabat.

ristiane, dignitate

tuam, *tuique nominis, et tuae sapientiae, »* Christianissimus inquit Nyssenus, tract. De *Professione christiana*, « est imitatio naturae divinae. » Si ergo christianus es, Christum imitare, noli vacuum ferre nomen et inane, sed plenum, tanti muneris nominis imple operibus nomine dignis: qui aliter facit nomen emittit, sur, simia Christi est, non christianus. Beate proinde christianus: Mihi genus ab Jove summo, Filius Dei meus frater, meus doctor, meus paedagogus est: divine ergo mihi vivendum est: angelus sim oportet; nam, ut ait S. Petrus, *epist.* i, cap. ii, 9: « Vos genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis. » Denique cum Christus factus sit homo, ut nobiscum conversaretur, et nos familiariter cum eo versari, cogitari et colloqui discamus. Quisque sibi proponat et imprimat speciem Christi vel nascentis, vel docentis, vel crucifixi, vel aliud agentis, scilicet illum, qui se facilius magisque ad amorem et pietatem moveri persenscit: atque per eam ad details et Moveritatis contemperationem et venerationem transeat. Ideo enim Christus humanitatis nostrae factus est particeps, ut nos divinitatis suae tribueret esse participes, ut dum visibiliter Deum cognoverimus, per hunc in invisibilem amorem rapiamur.

Ha per 34 annos assidue versata est cum Christo B. Virgo, quanto fructu; quanto pietatis, quanto amoris et dulcedinis sensu? Ita S. Paulus: « Vivo, ait, jam non ego: vivit vero in me Christus. » Et: « Mihi vivere Christus est, et mori lucrum. » Ita S. Magdalena per triginta annos in Bauma sua non aliud egit, quam versari cum Christo, ejus dicta, facta, beneficia sibi collata, passionem et mortem recordando, ac praesentia consolationum coelestium continentem lacrymando; quocirca Christus eam e celo visibili specie plus centies visitavit, et mire recreavit. Ita S. Hieronymus ut vivaciter sibi semper ob oculos poneret Christum, secessit in Bethlehem, ibique ad Christi praesepe, cum nascentem, vagientem, lactentem assidue contemplant, vitam cum Christo jucundissime et sanctissime transegit. Quocirca ipse scribens ad Eustochium: « Amemus, ait, nos Christum, ejusque semper quaeramus amplexus, et facile videbitur omne difficile: breviter putabimus universa quae longa sunt, et cito illius vulnerati per horarum momenta dieemus. Heu me, quia peregrinatio mea prolongata est. » Eustochium ergo, Paula, Melania, et nobilissimarum Romanarum virginum chorus S. Hieronymum in Bethlehem secutus est. Audi quibus verbis Paula et Eustochium eodem invitant Marcellam, *epist.* 17, apud S. Hieronymum: « Cum comitante Christo per Silo et Bethel, et cetera loca, in quibus Ecclesia, quasi quaedam victoriarum homini erecta sunt vexilla, ad nostram spei lanceam (Christi nascentis in Bethlehem) redierimus; canemus jugiter, crebro flebimus, indecipienter orabimus, et vulnerate jaculo Salvatoris

in commune dicemus : Inveni quem quesivit anima mea, tenebo eum, et non dimittam illum. »

Ita S. Edmundus Cantuariensis archiepiscopus adhuc puer cum Christo puero corporaliter sibi apparente, in schola familiariter versabatur, indeque tantus Ecclesiae praeul evasit. Ita S. Catharina Senensis cum Christo, quasi sponsa cum sponso jugiter tractabat, ab eoque et spinam coronam quam capiti impressit, et novum cor, novamque mentem christiformem accepit. Ita a puero versata fuit cum Christo S. Joanna regina : unde et pingitur cum puero Jesu qui porrigit ei annulum, eoque eum sibi desponsat. Imaginis vero ejus ex *Vita* haec est subscriptio : « B. Joan-

na sanctitate celebris filia Ludovici XI, et uxore Ludovici XII, regum Franciae, ducissa Bituricensis, post diversas, etiam a puerilibus annis, a Filio Dei ejusque sanctissima Matre acceptas revolutiones, anno 1302, fundavit sanctissimum Ordinem ejusdem Deiparae Virginis Mariae (Annuntiationis, unde et vulgo *Annuntiatæ* vocatur, quae in Francia et in Belgio, praesertim Lovanii et Antuerpiae valde florent) ab Alexandro VI et Julio II et Leone X pontificibus approbatum et confirmatum. Denique post mortem miraculis clara, migravit ad caelestem suum sponsum Biturigis anno Domini 1304, aetatis suae annum necdum quadragessimum ingressa. »

CAPUT QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Peripit commendare et hortari suos ad sapientiam, eamque docet sitam esse in Dei lege et cultu : id facit a vers. 1 usque ad 9. Inde inducit Jerusalem quasi matrem lugentem filiorum suorum captivitatem, quos consolatur spe liberationis a vers. 9 usque ad vers. 30. Exinde ad finem capituli Propheta consolatur ipsam Jerusalem, praedicans exitum Babilonis, et Iudaeorum libertatem (1).

1. Hic liber mandatorum Dei, et lex, quae est in aeternum : omnes qui tenent eam, perveniunt ad vitam, qui autem dereliquerunt eam, in mortem. 2. Convertere, Jacob, et apprehende eam, ambula per viam ad splendorem ejus contra lumen ejus. 3. Ne tradas alteri gloriam tuam, et dignitatem tuam genti alienae. 4. Beati sumus Israel : quia quae Deo placent, manifesta sunt nobis. 5. Animaquior esto, populus Dei, memorabilis Israel : 6. venumdati estis gentibus non in perditionem : sed propter quod in ira ad iracundiam provocastis Deum, traditi estis adversariis. 7. Exacerbastis enim eum qui fecit vos, Deum aeternum, immolantes demoniis, et non Deo. 8. Obliti enim estis Deum, qui nutrit vos, et contristastis nutricem vestram Jerusalem. 9. Vidit enim iracundiam a Deo venientem vobis, et dixit : Audite, confines Sion, adduxit enim mihi Deus luctum magnum : 10. Vidi enim captivitatem populi mei, filiorum meorum, et filiarum, quam superdixit illis Aeternus : 11. Nutri vi enim illos cum jucunditate : dimisi autem illos cum fletu et luctu. 12. Nemo gaudeat super me viduam, et desolatam : a multis derelicta sum propter peccata filiorum meorum, quia declinaverunt a lege Dei. 13. Justitias autem ipsius nescierunt, nec ambulaverunt per vias mandatorum Dei, neque per semitas veritatis ejus cum justitia ingressi sunt. 14. Veniant confines Sion, et memorentur captivitatem filiorum, et filiarum mearum, quam superdixit illis Aeternus.

(1) *Primo*, a vers. 1 ad 9, ut bene notat Cornelius, prosequitur Propheta inceptam commendationem sapientiae ab amplitudine ejusdem, omnes leges complectente, et ad veram felicitatem et gloriam perducente, 1-4; et iterum causam justam extendit calamitatis eorum, scilicet culpam et contumaciam adversus Dominum susceptam, deque misericordiam eos hac castigatione ad salutem revocatis, 5-9.

Secundo, sequitur praenotia ad capiendam fiduciam, in qua per prospeream Ecclesiam Hierosolymitanam indicitur, *primo*, lugens ob captivitatem incolarum peccatis ipsorum accessit, et ab hoste barbaro injectam, 9-16; *secundo*, deliberas, et quod unum potest, pro isdem prooves sponte, 17-20; *tertio*, excitans illos ad fiduciam

et precos, ac certam suam spem declarans de eorum liberatione ad reditum, 21-24; *quarto*, cohortans simul eosdem ad penitentiam, et meliorem rerum conversionem prosagiente, 25-27.

Tertio, Propheta ipsam Hierosolymanam alloquitur in fine hujus capituli et in toto capite sequenti, et *primo*, vindicem talionem hostibus Hierosolymanis reddendam praenuntiat, 30-35; *secundo*, florem urbi et populum patriae rediturum promittit; *tertio*, Hierosolymanam ad luctum ponendum cohortatur, v. 1; *quarto*, futuram urbis sanctitatem, gloriam et donorum abundantiam celebrat, 2-4; *quinto*, iterum honorificum incolarum reditum assertit, et omnia universi prospera a Deo obventura praedicit, 5-9.

15. Adduxit enim super illos gentem de longinquo, gentem improbam, et alterius linguae : 16. qui non sunt reveriti senem, neque puerorum miseri sunt, et abduxerunt dilectos viduae, et a filiis unicum desolaverunt. 17. Ego autem quid possum adjuvare vos ? 18. Qui enim adduxit super vos mala, ipse vos eripiet de manibus inimicorum vestrorum. 19. *An* dulate, filii, ambulate : ego enim derelicta sum sola. 20. Exui me stola pacis, indui autem me sacco obsecrationis, et clamabo ad Altissimum in diebus meis. 21. Animaquiores estote, filii, clamate ad Dominum, et eripiet vos de manu principum inimicorum. 22. Ego enim speravi in aeternum salutem vestram : et venit mihi gaudium a sancto super misericordiam, quae venit vobis ab aeterno salutari nostro. 23. Emisi enim vos cum luctu et ploratu : reducet autem vos mihi Dominus cum gaudio et jucunditate in sempiternum. 24. Sicut enim viderunt vicinae Sion captivitatem vestram a Deo, sic videbunt et in celeritate salutem vestram a Deo, quae superveniet vobis cum honore magno, et splendore aeterno. 25. Filii, patienter sustinete iram, quae supervenit vobis : persecutus est enim te inimicus tuus, sed cito videbis perditionem ipsius : et super cervicem ipsius ascendes. 26. Delicati mei ambulaverunt vias asperas : ducti sunt enim ut grex direptus ab inimicis. 27. Animaquiores estote, filii, et proclamate ad Dominum : erit enim memoria vestra ab eo qui duxit vos. 28. Sicut enim fuit sensus vester ut erraretis a Deo : decies tantum iterum convertentes requiretis eum. 29. Qui enim induxit vobis mala, ipse rursus adducet vobis sempiternam jucunditatem cum salute vestra. 30. Animaquior esto, Jerusalem, exhortatur enim te, qui te nominavit. 31. Nocentes peribunt, qui te vexaverunt : et qui gratulati sunt in tua ruina, punientur ; 32. civitates, quibus servierunt filii tui, punientur ; et quae accepit filios tuos. 33. Sicut enim gavisus est in tua ruina, et laetata est in casu tuo, sic contristabitur in sua desolatione. 34. Et amputabitur exultatio multitudinis ejus, et gaudium ejus erit in luctum. 35. Ignis enim superveniet ei ab aeterno in longiturnis diebus, et habitabitur a demoniis in multitudine temporis. 36. Circumspice, Jerusalem, ad orientem, et vide jucunditatem a Deo tibi venturam. 37. Ecce enim veniunt filii tui, quos dimisisti dispersos, veniunt collecti ab oriente usque ad occidentem, in verbo sancti gaudentes in honorem Dei.

1. HIC LIBER MANDATORUM DEI. — Id est sapientia, de qua egi cap. praeced., non est aliud quam « liber mandatorum Dei. » Vide dicta, cap. III, 14.

ET LEX QUAE EST IN AETERNUM. — Nota : Non loquitur de lege evangelica, ut vult Theodoretus, sed veteri : hanc enim suis Judaeis commendat. Ita Hugo et Lyranus. Haec est aeterna, *primo*, quia durat longissimo tempore, scilicet toto tempore legis veteris. *Secundo*, quia lex vetus quoad moralia praeccepta, est aeterna ; quoad caeremonialia, est aeterna, non in se, sed quoad eorum completionem et perfectionem in suo antitypo : durat enim illa in lege nova, puta in mysteriis Christi et Ecclesiae, quae adumbrabant et praesignificabant, per eaque impleatur. *Tertio*, quia lex vetus in se semper vera et justa est, continetque veras, non fallaces promissiones, esto mutanda et abolenda esset. *Quarto*, quia observatores sui perducebat ad vitam aeternam : qui enim eam ex charitatis et obedientiae spiritu observabant, salvabantur. Ita Maldonatus.

2. CONVERTERE, JACOB (O Jacobaei, O Israelitae), AMBULA AD SPLENDOREM EJUS. — sequere legem quasi faciem praelucentem, incede per viam quam et sa tibi sua luce et splendore demonstrat : nam,

ut ait David, *Psal.* CXVIII, 103 : « Lucerna pedibus meis verbum tuum, et lumen semitis meis ; » et Salomon, *Proverb.* VI, 25 : « Mandatum lucerna est, et lex lux. »

CONTRA LUMEN EJUS, — id est a regione luminis ejus, sicut fit cum praecentem lucernam sequimur.

3. NE TRADAS ALTERI GLORIAM, — ne te subicias aut complaceas cuiquam contra aut praeter Dei voluntatem, ut scilicet ejus gratia gloriam tuam, quae est unius summi veri Dei cultus et religio, prodigas declinando ad idola et vitia. Hic sensus appositus est et genuinus.

Secundo, Maldonatus : « Gloriam, » inquit, Iudaeorum vocat Dei legem : per hanc enim apud gentes erant celebres et gloriosi.

Tertio et melius, « gloriam » Iudaeorum vocat eorum Ecclesiam, sacerdotium, prophetas, etc., quibus gloriosus erat populus Dei, *g. d.* Vide ne Deum Deique legem offendas, ne Deus tibi iratus a te auferat suum cultum, Ecclesiam, prophetas, sacrificia, miracula, aliaque privilegia, quibus ceteris gentibus gloriose praemines, eaque transferat in Chaldaeos aut aliam gentem, sicut transfudit in eos tuam patriam, opes et divas : et sicut post Christum omnia haec a Judaeis translulit ad

christianos, juxta prædictionem Christi, *Matth. xxi, 41*. Ita Hugo, Lyranus et a Castro.

4. BEATI SUMUS, ISRAEL, QUIA QUÆ DEO PLACENT, MANIFESTA SUNT NOBIS, — quia scilicet voluntatem suam, per legem quam nobis dedit, declaravit. Hoc est in quo exultat Psaltes, dicens *Psal. cxlvii, 9*: « Non fecit taliter omni nationi: et judicium suum (leges suas) non manifestavit eis; » et Moses, *Deuter. iv, 8*: « Quæ est enim alia gens sic incluta, ut habeat ceremonias, justaque judicia, et universam legem, quam ego proponam hodie ante oculos vestros. »

5. MEMORABILIS ISRAEL, — id est, o Israel, qui es non in oblivione, sed in memoria Dei, ut te liberet. Ita Hugo et Lyranus. Sed nota: Græce est *ἀνεπιλήθως*, id est *memoriale vel monumentum*, *q. d.* O popule Dei, o Synagoga Judæorum! tu es monumentum Israelis, scilicet in quo servantur nomen et memoria Israelis sive Jacobi, et totius populi ex eo nati, qui æterna memoria est dignus. Populum tuum memoriale, eo quod bellis acerbis ad paucos reductus esset, et qui superstitie erant quasi reliquie a Deo fuissent conservati, ne Israelis memoria et stirps interiret.

6. VENUDATI ESTIS GENTIBUS. — Id est traditi estis in servitutem Chaldeis, perinde ac si eis in servitutem essetis venditi. Est catachresis. Sic Apostolus, *Rom. vii, 14*, ait se venudatum sub peccato, id est traditum concupiscentiæ; et Achab dicitur « venudatus ut faceret malum, » id est traditus suis libidinibus et nequitis, *III Reg. xxi, 25*. *Secundo*, proprie Chaldei Judæos a se captos vendebant aliis Chaldeis et gentibus; erant ergo Judæi venudati gentibus.

NON IN PERDITIONEM, — non ut penitus vos perderet et aboleret, sed ut castigaret et expiaret.

8. OBLITI ENIM ESTIS DEUM QUI NUTRIVIT VOS. — græce est, *ἐπιχθονοὶ ἐὶ τὸν ἐξουστὴν ὑμῶν, ὁ θεὸς ἀβύσσου*; hoc est, *obliti estis Deum æternum qui vos genuit*, ideoque meriti estis, ut pariter Deus obliviscatur vestri in æternum; sed ipse 70 annis tantum vestri obliviscetur, vosque in captivitate relinquet, ut ad eum recurrentes, pristinam ejus paternam curam experiamini. Hec Dei est immensa bonitas.

CONTRISTASTIS NUTRICEM VESTRAM JERUSALEM. — Jerusalem vocat, non civitatem et cives, hi enim peccaverant, et contristaverant Jerusalem; sed Ecclesiam que eos in fide, lege et cultu Dei nutriverat. Sicut enim Deum vocat *patrem*, Ita Synagoga vocat *matrem* Judæorum.

9. VIDIT. — Jerusalem, id est Ecclesia per prophetas, quasi oculos suos; hi enim præviderunt et prædixerunt hæc mala, que populo Dei acciderunt.

AUDITE CONFINES SION. — Vox est Sion vel Jerusalem, id est Ecclesia, quasi matris ad filios suos captos, et ad « confines, » id est finitimas olimque sibi subditas urbes. Ita Theodoretus, *q. d.* Cum vidisset Ecclesia futuram captivitatem impendere, monuit vos, luxuriam orbitatem sibi im-

minentem: sed vos monita hæc non curastis, nec respicistis.

12. NEMO GAUDEAT SUPER ME, — nemo mihi insultet. Monet, ait Maldonatus, Ecclesia hæreticos et infirmos in fide, ne sibi insultent dicantque: Vexatur Ecclesia a Deo, quia non est vera Ecclesia Dei, hinc Deus eam negligit; et ne dicant: « Non est salus ipsi in Deo ejus, » *Psal. iii, 3*, aut: « Ubi est Deus eorum? » *Psal. cxlii, 2*. Vexatur enim ad tempus, non quod sit pseudoecclesia, sed quod filii ejus Deum offenderint.

VIDIAM ET DESOLATAM, — derelictam a Deo meo marito, ejusque vicario Summo Pontifice, æque ac filiis meis orbatam.

MEMORENTUR, — plangendo mecum commemorent cladem filiorum, ut hic plancus mihi sit solatio, allevietque tristitiam meam.

13. ADDUCIT SUPER (CONTRA) ILLOS DE LONGINQVO, (de Chaldaea) GENTEM IMPROBAM, — græce, *ἀνορθῶν*, id est *inopudentem, que sine pudore et respectu dignitatis aut etatis, nobiles æque ac pauperes, senes æque ac juvenes, feminas æque ac viros, ludigne tractat, spoliat vel occidat*, *Thren. iv, 10* et cap. v, 12.

ET ALTERIUS LINGUE, — id est barbaram, græce *ἑτερογλώσσοι*: hæc enim ingens est miseria, uti nos videmus dum christiani a Turcis capti eos intelligere nequeunt, ideoque cum eis obsequi, et que jubent exsequi non valeant, male militentur. Hoc Judæis comminatur erat Moses, *Deuter. xxviii, 49*, et *Jerem. cap. v, 15*.

16. ADDUXERUNT (ita legendum, non, *adducuntur*, ut habent Plantiniana) MILICTOS VIDUÆ (filios meos que sum vidua) ET A FILIIS UNICÆ DESOLATERUNT, — id est filii privatam me desertam ac solam reliquerunt.

19. AMBULATE, FILII, — ite in captivitatem, et ego sola relinquitur, fortiter tolerabo meam desolationem, ut vos fortiter et æquanimiter toleretis captivitatem, donec Deus vos ex ea liberet, et mihi restituat.

20. EXUI ME STOLA PACIS. — « Stola » vestis erat talaris ac muliebris, qua utebantur tempore prosperitatis et lætitiæ, pro qua Jerusalem hic desolata ait se sumere saccum obsecrationis, id est vestem lugubrem, qualis est penitentium, vel obsecranium pro venia, puta cilicium, ut patet, *Jon. iii, 6*. Vide dicta, *Thren. ii, 10*.

CLAMABO AD ALTISSIMUM IN DIEBUS MEIS, — ut vos et Babylone ad me Jerusalem reducat. Loquitur quasi femina que 70 annis esset victura, quibus duratura erat captivitas, *Jerem. xxv, 11*.

22. EGO ENIM SPERA VI IN ÆTERNUM, — græce *ἐπὶ αἰῶνα, in æternum*: sic Deum appellare sole *q. d.* Ego duret captivitas vestra 70 annis, Deus hosce annos superabit (est enim æternus), usque exactis vos ex ea liberabit, dabitque salutem æternam, itaque suam felicitatem et æternitatem vobis communicabit.

Nota: « Salutem » vocat liberationem & capti-

vitæ Babylonica, ut explicant Theodoretus et Hugo, et sub ejus typo intelligit liberationem a peccato et morte, plenamque redemptionem per Christum; hæc enim proprie erit æterna. Ita Lyranus.

ET VENIT MIHI GAUDIUM A SANCTO, — a Deo cui Seraphim accinunt Sanctus, Sanctus, Sanctus, *Isai. vi, q. d.* Cum sperarem et orarem Deum pro vestra liberatione, ipse spem et gaudium mihi infudit, dum per prophetas mihi significavit, quod vos brevi (græce enim est *ἐν τάχει*) salvabit et liberabit. Deum enim vocat « salutarem, » id est salvatorem: hoc enim est græcum *σώτηρ*.

24. VICINE SION. — Gentes et urbes gentiles viduae iudeæ, ut Ammonitæ et Idamæi, qui Judæos in captivitatem euntes irriserant, *Jerem. xlviii, 27*.

CAPTIVITATEM VESTRAM A DEO, — in quam Deus justus vos duci permisit.

SPLENDORE ÆTERNO. — « Æterno, » id est longo tempore duraturo. Græca Romana habent, *cum splendore ipsius æterni*, scilicet Dei, *q. d.* Redditis cum splendore et gloria divina: omnes enim videbunt Deum vestrum esse liberatorem et redemptorem.

25. PERSECUTUS EST TE INIMICUS — Chaldeus. Ita omnes preter Theodoretum qui per inimicum accipit vicinos Idumæos et Ammonitas; hi enim Judæis erant infesti.

SUPER CERVICIS IPSIUS ASCENDES, — illi dominaberis, illi imperabis, adeo ut iis quasi suppedaneus tu possis: sicut Sapox rex Persarum usus est Aureliano imperatore Romano, ac Tamberlanes Bajazete imperatore Turcarum. Sic Job, cap. xvi, 13, ait: « Tenuit cervicem meam, confregit me; » sicut miles, gallinam cervicem apprehendens et intorquens, confringit et necat. Hinc videtur quod Cyrus Judæos extulerit, ut cum suis hostibus, puta Chaldeis, a Cyro victis, quasi domini imperiose agere non possent. Plinius tamen id factum est a Christo, qui Ecclesiam et apostolos fecit dominari cunctis gentibus, *Isai. lx, 14*. Ita ad litteram Alexander papa III Frederici Enobarbi superbam cervicem domuit et calcavit, cum Venetis ejus in terra prostrati ollum pede premeus dixit: « Super aspitem et basilicum ambulabis, et conculeabis leonem et draconem. » Resultanti Frederico: « Non tibi, sed Petro; » Alexander rursus: « Et Petro et mihi. » Ita Chironicus Bessarionis, et recentiores chronologi, præsertim hæretici. Verum hæc, utpote turpida et insolentia, ab insigni modestia Alexandri III et a veritate aliena esse ostendit cardinalis Baroniæ, anno Christi 1177, tom. XI, ex historicis illius ævi, qui absolutioni Frederici intertulerunt.

26. DELICATI MEI, — filii a me in deliciis educati. Supplenda est hic altera pars anthithesis, hoc modo: Inimicus duxit delicatos meos per vias asperas; Deus autem reducet eos per vias planas. Idem mystice facit diabolus, et ex ad-

verso Christus: hoc enim est quod ait Isaias, cap. xl, 4: « Erunt prava in directa, et aspera in vias planas. »

27. ERIT ENIM MEMORIA VESTRA, — id est vestri, *q. d.* Recordabitur Deus vestri, ut, sicut vos duxit Babylonem, ita et inde reducat.

28. SICUT FUIT SENSUS VESTER (græce *δύναμις*, id est *cogitatio*, conceptus et voluntas vestra, ut) ERRARETIS A DEO: DEICIS TANTUM, etc., — græce *δυσανίαν δόξα*, id est *decuplate conversi quærere eum*. Hoc est quod huc alludens Paulus monet, *Rom. cap. vi, 19*: « Sicut exhibuistis membra vestra servire immunditiæ, et iniquitati ad iniquitatem, ita nunc exhibete membra vestra servire iustitiæ in sanctificationem, » quasi dicas: O filii mei Judei, esto Deum offenderitis, nolite desperare, quia animæ pœnitentia et generose est non vedere animo, ob peccatum in quod lapsa est, sed inde fortius resurgere et duplicare, imo decuplare, cursum in stadio virtutis. Atque ita fieri solet, indeque fit quod ait S. Gregorius, et plerumque gratior sit Deo fervens post culpam vita, quam securitate torpens innocentiæ. Id verè est in S. Paulo, in S. Magdalena, in S. Petro, Matthæo et aliis vere pœnitentibus.

30. ANTEQUIOR ESTO. — Maldonatus putat esse verba Jerusalem, id est Ecclesie, ad Jerusalem, id est ad civitatem Jerusalem. Verum, ut cavemus hanc æquivocationem in voce Jerusalem, convenientius dicemus esse verba Dei, aut potius Prophete ad Jerusalem. Est enim in prophetis crebra enallage personarum, quas quasi in dialogo loquentes varie inducunt.

EXHORTATUR ENIM TE, — græce *παροτρύνει*, et, quod Theodoretus et alii vertunt, *consolatur te*, scilicet exhortando te ad spem melioris sortis et fortune.

QUI TE NOMINAVIT, — ut voceris Jerusalem, quæ ante Salem et Jebus dicebaris, ait Dionysius. *Secundo*, Hugo, « Qui te nominavit, » inquit, id est qui te nominatam ac celebrem per orbem fecit; *tertio*, alii, « nominabit, » id est nomen novum tibi dabit, cum te a captivitate quasi novam reducet et reformabit, ut voceris novus Jerusalem, *quarto*, « nominavit, » id est unice diligit, habetque in sua memoria et cura, nascens te ex nomine: sic de Beseleel dicitur: « Vocavi ex nomine, » *Exodi xxxi, 2*; et de Mose: « Novi te ex nomine, » *Exodi xxxiii, 12*; et de Christo, *Isai. xlix, 1* dicitur: « Dominus ab utero vocavit me, de ventre matris meæ recordatus est nominis mei; » *quinto* et optime: « Qui te nominavit, » id est vocavit, « civitatem Sancti, » id est Dei, *Isai. cap. lxi, 1* et cap. lx, 14. Deus enim in Jerusalem summum habebat templum, quasi regale solium in sua metropoli.

31. NOCENTES PERIBUNT. — Græce est *βλάπτει*, id est *miseri erunt qui te vexaverunt*, ut præclare prædixit Isaias, cap. xlvii, xlviii, xlix; et Jeremias, cap. xlvii, xlviii, xlviii, xlix, l.

32. Et quæ accepit, — Babylon, quæ filios tuos in captivitate et carcere excepit et afflixit.

34. Et amputabitur, — græce *ἐκτεταθη*, id est et *καταβυθισθη* exultationem frequentis multitudinis ejus; in est qua frequens ejus populus exultat, vel qua ipsa Babylonia ob frequentiam et multitudinem populi sui exultat.

Et gaudionium, — *γαυδιον*, id est *superbia et jactantia*, qua insolenter exultat, convertetur in luctum : ita in tyrannis et impiis, « extrema gaudii luctus occupat; » contra piis et afflictis, ait Christus : « Tristitia vestra vertetur in gaudium. »

35. Ignis, — id est, acerba puniō instar ignis superveniet Babyloni; *secundo*, proprie, « ignis ab æterno, » scilicet Deo, ad multos dies per Persas in Babyloniem conjecit, eam combussit et in cineres redegit, ut patet, *Isai. xiii, 19; Je-*

rem. l, 39. Idque in congruam pœnam, eo quæ Babyloni tyrannice Hierosolymam igne combusserat.

HABITABITUR A DEMONIS, — a Sathris et Faunis. Vide dicta *Jerem. l, 39, et Isai. xxiv, 14.*
37. Ab oriente ad occidentem, — id est ex *Fœria, Media, Babylonia*, quæ ab oriente sunt Jerusalem (licet ipsa Babylonia proprie esset ad septentrionem Hierosolymæ), redibunt Judæi ad Jerusalem.

IN VERBO SANCTI, — id est juxta promissum Dei, quo ipse illud per prophetas pollicitus est, quodque illud ipsum exsequetur et jubebit per Cyrum, cui hoc inspirabit, quemque Judæis benevolam efficiet. Ita Theodoretus.

Allegoricæ hoc verius est in fidelibus, qui ex omni orbis parte confluunt ad Christum Christique Ecclesiam.

CAPUT QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Jubet Jerusalem induere vestem lætitiæ, ob lætam filiorum et Babylone reditum, Deo præstante, ac rebus omnibus in via illis collectantibus. Ita Theodoretus et Hugo.

Allegoricæ hoc verius est in salute, liberatione et gloria per Christum parta. Ita Lyranus et Hugo.

1. Exne te, Jerusalem, stola luctus, et vexationis tue : et indue te decore, et honore ejus, quæ a Deo tibi est, sempiternæ gloriæ. 2. Circumdabit te Deus diploide justitiæ, et imponet mitram capiti honoris æterni. 3. Deus enim ostendet splendorem suum in te, omni qui sub cœlo est. 4. Nominabitur enim tibi nomen tuum a Deo in sempiternum : Pax justitiæ, et honor pietatis. 5. Exsurge, Jerusalem, et sta in excelso : et circumspice ad orientem, et vide collectos filios tuos ab oriente sole usque ad occidentem, in verbo sancti gaudentes Dei memoria. 6. Exierunt enim abs te pedibus ducti ab inimicis : adducet autem illos Dominus ad te portatos in honore sicut filios regni. 7. Constituit enim Deus humiliare omnem montem excelsum, et rupes perennes, et convalles replere in æqualitatem terræ : ut ambulet Israel diligenter in honorem Dei. 8. Obumbraverunt autem et sylvæ, et omne lignum suavitatis Israel ex mandato Dei. 9. Adducet enim Deus Israel cum jucunditate in lumine majestatis væ, cum misericordia et justitia, quæ est ex ipso.

1. INDEE TE DECORE, — amplectere exultantibus decorem et gloriam, qua te operiet et quasi vestiet Deus, cum te gloriose et Babylone reduci in Judeam.

Moraliter S. Augustinus in *Senten.* num. 9 : « Deum querens, inquit, gaudium querit. Sic ergo querat, ut non in se, sed in Domino gaudeat. Accedendo enim ad Deum illuminatur ignorantia, et corroboratur infirmitas, data sibi et intelligentia qua videt, et charitate qua fervet. »

Nota, scriptura per *inducere* vel *vestire* significat duo : *primo*, copiam rei, ut res illa hominem quasi vestis undique ambire et operire videatur,

ut dixi in S. Paulum, *Cor. XXVIII; secundo*, arotam conjunctionem rei, ut vestis arete corpori conjungitur, illudque stringit. Hunc decorem et gloriam Hierosolymæ pariter apprecatur *Isaias*, cap. *lii, 1* et cap. *lxi, 3.*

CIRCUMDABIT TE DEUS DIPLOIDE JUSTITIÆ. — Ita legendum cum Romanis non, *circumdato te diploide a Deo justitiæ*, ut passim alii codices habent. Per *diploidem justitiæ* intelligit tunicam sacerdotalem et pontificiam, per *mitram honoris cidarum*, in qua scriptum erat *sanctitas Jehova*. Iud vocatur *diplois justitiæ*, quia erat index sanctitatis divinæ quam imitari debet sacerdos, q. d. Re

stinet Deus tibi, o Jerusalem, vestes sacerdotales, ipsamque sacerdotium et pontificatum, ac consequenter restaurabit templum, suumque in eo cultum et religionem; ita Theodoretus. *Secundo*, simplicius et aptius a Castro et Maldonatus : *Diplois*, inquit, est tunica talaris muliebri, loquitur enim de Jerusalem quasi de muliere : dicitur *diplois*, id est *duplez*, quia pelle et panno erat inferta et suffulta. Dicitur *justitiæ*, id est *justa*, quia Deus juste et fideliter, ut promiserat, compensavit ejus dedecus gloria, tristitiam hilaritate, captivitatem libertate.

ET IMPONET MITRAM CAPITI HONORIS ÆTERNI, — id est, mitram honorificam et gloriosam, quæ ostendat Jerusalem æternam gloria affectam, et sacerdotio ac regno rursus decoratam esse : hæc enim de causa sacerdotes in capite gerebant coronas et mitras, ut patet, *Ezech. xvi, 12.* Verum simplicius mitram hæc æque ad diploidem, non sacerdotalem, sed muliebrem accipias, q. d. Sicut regina ornatur sua mitra et diploide, ita Jerusalem rursus sua gloria et decore ac honore vestietur et ornabitur. Est enim hæc continua metaphora sive allegoria in prosopopeia Hierosolymæ, de qua quasi de regina in regnum restituta loquitur, cui omnis suus ornatus tam sacer quam profanus, tamque sacerdotium quam regnum restituitur, et hoc modo hic sensus priorem ambit et complectitur. Id ita esse patet ex simili loco, *Ezech. xvi, 2, 10, 11, 12, 13* collatis cum vers. 18 et 19. Mitra ergo est ornamentum capitis mulieris : *Servius calanicam* vocat.

3. DEUS ENIM OSTENDET, — id est, Deus faciet ut toto orbe sis nominatissima et clarissima : hoc est quod eidem Hierosolymæ, sed per Christum restauratæ, id est Ecclesiæ christianæ, ait *Isaias*, cap. *lx, 2* : « Super te orietur Dominus, et gloria ejus in te videbitur. Et ambulabunt gentes in lumine tuo, et reges in splendore ortus tui. »

4. NOMINABITUR (est hebraismus *לך יקראו* *vaicra lach*, id est imponetur tibi nomen a Deo, scilicet, *PAX JUSTITIÆ, ET HONOR PIETATIS.* — Jam *vocari* vel nominari ponitur pro *esse*, q. d. O Jerusalem! eris civitas in qua abundabit pax nata ex justitia, et honor sive gloria ex pietate proveniens; ita ut merito vocari possis, *primo*, « Pax justitiæ, » id est abundans pace, hoc est prosperitate et rerum copia, quæ tibi obvenerit ex justitia, qua Deus juste tuos oppressores et tyrannos Chaldaeos evertet, teque ex eis liberabit; item ex justitia quam coles, quaque tuos cives gubernabis; *secundo*, eris et vocaberis « honor, » id est gloria, « pietatis, » ut omnes gentes perpetuo tuam pietatem, id est cultum et religionem, celebrent. Hæc et sequentia inchoate competunt Jerusalem Judicæ et Babylone redeunti sub Esdra; plene vero competunt eidem christianæ, hoc est Ecclesiæ quæ in Jerusalem coepit, et a captivitate peccati et diaboli liberata est per Christum. Ita Theodoretus, Hugo et Lyranus.

5. IN VERBO SANCTI GAUDENTES DEI MEMORIA, — q. d. Vide filios tuos Babylone redeuntes juxta verbum, id est juxta promissum et ordinationem Dei, gaudentes et lætabundos ex memoria Dei sui liberatoris, et ex recordatione divinæ beneficentiæ quæ eis hæc liberationem præstabit. Loquitur de futuro bono, quasi præsens illud spectet, digitoque aliis ostendat, more prophætico.

Nota : Solus Deus est verum et plenum cordis gaudium. Ratio est, quia solus Deus cor hominis et angeli adimplet; solus omnem ejus capacitatem, omnia ejus desideria exsaturat. Expertus id *Psalmes* canebat, *Psalm. lxxii, 25* : « Quid enim mihi est in cœlo? et a te quid volui super terram? Deus cordis mei, et pars mea Deus in æternum. » Qui rursus inde se gaudio perfusum significat, *Psalm. lxxvi, 4* : « Memor fui Dei, et delectatus sum; » et *Psalm. cxliv, 7* : « Memoriam abundantis suavitatis tuæ eruclabunt; et justitia tua exsultabunt. » Quocirca merito S. Augustinus in *Soliloq. cap. xviii* : « Sicut, ait, nulla est hora, vel punctum in omni vita mea, quo tuo beneficio non utar; sic nullum debet esse momentum, quo te non habeam ante oculos in memoria mea, et te non diligam ex omni fortitudine mea; » et Nazianzenus, orat. *De Cura pauper.* : « Non tam sæpe respirare oportet, ait, quam Dei meminisse. Deus enim perpetuo et continenter nobis beneficit, in esse conservans, et necessaria ministrans; » et S. Ephrem, serm. paræm. *De secundo Domini adventu* : « Semper, ait, Dei meminervis, et cœlum mens tua evadet; » S. Ignatius *ad Heronem* : « Memento, ait, Dei, et non peccabis; » S. Hieronymus, lib. *vii in Ezech. cap. xxii* : « Memoria, ait, Dei excludit omnia flagitia, » ac consequenter omnem tristitiam; hæc enim ex peccato et concupiscentiæ peccantis remorsu oritur : nam secura mens quasi jage convivium. Refert S. Dorotheus se Dositheo discipulo hoc dedisse præceptum, aureis litteris describendum : « Nunquam cordi tuo excidat Deus; cogita semper Deum tibi præsentem, et te coram illo stare. » Fecit id Dositheus exacte, adeo ut nec in ægritudine, etiam gravissima et extrema, Dei cogitationem dimiserit : indeque ex milite nobili et dissoluto, sanctus et perfectus evasit, ac post mortem inter beatos anchoretas jam cum Christo regnantes conspectus fuit. Denique *Jeremias, Thren. iiii, 20* : « Memoria, inquit, memor ero, et tabescet in me anima mea. » Vide ibi dicta.

6. PORTATOS IN HONORE Sicut filios regni, — honorifice reductos, equisque et curribus vectos quasi filios regum : Cyrus enim dedit redeuntes auri, argenti, equos, camelos, lib. *i Esdr. ii, 66.* Quin et Darius « rex misit una cum eis equites mille, donec deducerent eos in Jerusalem cum pace, et cum musicis et cum tympanis et cum tibis; et omnes fratres erant ludentes, » ut dicitur, *iii Esdr. v, 2.* Vide Josephum *xi Antig. iv.* Ita Theodoretus. Si talis fuit lætitiæ redeuntem